

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

Факультет математики,
природничих наук та
технологій
Кафедра математики та
цифрових технологій

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Беспалова Анастасія Антонівна

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський) рівень вищої освіти

на тему «УКРАЇНСЬКІ ВЧИТЕЛІ ТА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ
ВІЙНИ»

Виконала: студентка II курсу, групи UE23M-3
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
освітньо-професійна програма: Організація
освітнього процесу: управління та експертиза
форма навчання заочна
Беспалова А.А.

керівник: Пасічник Наталя Олексіївна,
професор кафедри математики та цифрових
технологій

рецензент: Краснощок Інна Петрівна, доцент
кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Кропивницький – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

Кафедра математики та
цифрових технологій

До захисту допустити

Зав. кафедри _____ / Трифонова О.М. /
« _____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
другий (магістерський) рівень вищої освіти

«УКРАЇНСЬКІ ВЧИТЕЛІ ТА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВІЙНИ»

Кваліфікаційна робота

Беспалової Анастасії Антонівни
студентки групи УЕ23М-3
факультету математики, природних наук та технологій
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма: Організація освітнього
процесу: управління та експертиза
форма навчання заочна

Науковий керівник:

Пасічник Наталя Олексіївна, професор кафедри математики
та цифрових технологій

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ » балів,
за шкалою ЄКТС _____ ,
за національною шкалою _____ .

Секретар ЕК _____ / _____ /
« _____ » _____ 2024 р.

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Беспалова А.А. Українські вчителі та освітній процес в умовах війни. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, 2024.

Зміст анотації. Магістерську роботу присвячено дослідженню функціонування загальної середньої освіти в умовах широкомасштабного вторгнення.

Метою магістерської роботи є аналіз функціонування загальної середньої освіти в умовах війни та характеристика особливостей діяльності педагогічних працівників в освітньому процесі конкретного закладу освіти.

Розглянуто міжнародні та національні моніторингові дослідження, які проведені після початку повномасштабного вторгнення, де проаналізовано вартісні показники втрат освітньої інфраструктури та матеріальних засобів; зміни контингенту учнівства й вчительства; зміни форм навчання; зміни в освітньому процесі; здійснено оцінку освітніх і навчальних втрат та можливі способи їх подолання. Визначено, що за період війни відбулося значне скорочення контингенту учнів, суттєво зросли освітні й навчальні втрати та навчальні розриви.

Визначено, що світні втрати – це втрати на рівні системи освіти, які призводять до формування навчальних втрат та розривів. Навчальні втрати – це будь-які втрати знань і навичок, академічний регрес через певні інтервали в навчанні. А розриви у навчанні – це відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом учня та очікуваними результатами, які встановлюють стандарти. Під час війни зростають всі види цих втрат. Вони мають негативні наслідки як для суспільства, так і для конкретної людини.

Дослідження особливостей діяльності педагогічних працівників та освітнього процесу в умовах війни відбувалося на базі Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області. В результаті анкетування педагогічних працівників закладу, спостереження за освітнім середовищем, інтерв'ю з директоркою закладу освіти та фокус-групових дискусій було з'ясовано, що під час війни: погіршилися умови праці вчителів, збільшилася кількість неоплачуваної роботи, погіршився психоемоційний стан вчительства. Вчителів розбудовують безпечне освітнє середовище, але усвідомлюють ризики, пов'язані з війною.

Ключові слова: педагогічні працівники, загальна середня освіта, освітні втрати, навчальні втрати, розриви у навчанні, освітній процес, освітнє середовище, психоемоційний стан.

SUMMARY

Bespalova A.A. Ukrainian teachers and the educational process in the conditions of war. – Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 011 Educational, pedagogical sciences. – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, 2024.

Abstract content. The master's thesis is devoted to the study of the functioning of general secondary education in the conditions of a large-scale invasion.

The purpose of the master's thesis is to analyze the functioning of general secondary education in the conditions of war and to characterize the peculiarities of the activities of pedagogical workers in the educational process of a particular educational institution.

International and national monitoring studies conducted after the start of a full-scale invasion were considered, which analyzed the cost indicators of losses of educational infrastructure and material resources; changes in the contingent of students and teachers; changes in forms of education; changes in the educational process; an assessment of educational and training losses and possible ways of overcoming them was carried out. It was determined that during the war there was a significant reduction in the number of students, educational and educational losses and educational gaps increased significantly.

It was determined that educational losses are losses at the level of the education system, which lead to the formation of educational losses and gaps. Educational losses are any loss of knowledge and skills, academic regression after certain intervals in education. And learning gaps are the differences between actual outcomes, a student's academic progress, and the expected outcomes set by the standards. During the war, all types of these losses increase. They have negative consequences both for society and for a specific person.

The study of the peculiarities of the activities of pedagogical workers and the educational process in the conditions of war took place on the basis of Odesa Lyceum No. 16 of the Odesa City Council of the Odesa region. As a result of a survey of the educational staff of the institution, observation of the educational environment, interviews with the director of the educational institution, and focus group discussions, it was found that during the war: the working conditions of teachers worsened, the amount of unpaid work increased, and the psycho-emotional state of teachers worsened. Teachers are building a safe educational environment, but are aware of the risks associated with war.

Key words: teaching staff, general secondary education, educational losses, educational losses, learning gaps, educational process, educational environment, psycho-emotional state.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	9
1.1. Як функціонує освіта в умовах війни: основні результати національних і міжнародних досліджень	9
1.2. Освітні й навчальні втрати, їх наслідки для суспільства та способи подолання	22
1.3. Соціальний статус педагога в світі. Узагальнений портрет українського вчителства	29
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	42
2.1. Зміна умов праці та додаткове навантаження	43
2.2. Педагогічна діяльність і психоемоційний стан вчителів	47
2.3. Як вчителі оцінюють безпечність освітнього середовища	52
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	60

ВСТУП

Війна в Україні зумовила значні людські втрати, матеріальні збитки та призвела до дестабілізації функціонування всіх сфер економіки та багатьох аспектів суспільного життя. Однією з найбільш вразливих сфер стала освіта, яка є значущою складовою соціально-гуманітарного і людського капіталу країни і від розвитку якої залежить майбутнє нашої країни. Під час війни порушується принцип доступності й безпечності освіти, зазнає руйнувань освітня інфраструктура, збільшуються освітні й навчальні втрати, поглиблюються навчальні розриви, що неминуче позначається на якості освіти, змінюється психоемоційний стан усіх учасників освітнього процесу. Навчальні заклади, змушені адаптуватися до обмежень та загроз. Заклади освіти стикаються з викликом гарантувати безпеку, доступність, надійність, безбар'єрність та інклюзивність освіти в надзвичайно складних умовах повномасштабного вторгнення. Значну частку цих «гарантій» забезпечують і реалізують вчителі закладів загальної середньої освіти.

Вплив війни на освіту в Україні – це актуальне питання, яке потребує ґрунтовного об'єктивного аналізу та обговорення, як для поточного періоду адаптації до воєнних реалій, так і для проєктування майбутніх повоєнних перспектив відновлення. З урахуванням актуальності та значущості цієї проблематики, вибрана тема магістерського дослідження «Українські вчителі та освітній процес в умовах війни».

Аналіз актуальних досліджень. Міжнародні організації, державні та громадські інституції в Україні активно вивчають різноманітні аспекти впливу війни на функціонування системи української освіти й науки в цілому, та системи загальної середньої освіти, зокрема. Але, на нашу думку, додаткового вивчення потребує дослідження функціонування конкретного закладу загальної середньої освіти в умовах війни та особливості праці педагогічних працівників цього закладу (умови праці, педагогічна діяльність, психоемоційний стан).

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Здійснено аналіз результатів моніторингових досліджень державних інституцій та аналітичних центрів з питань функціонування загальної середньої освіти в умовах війни.

Об'єкт дослідження: освітній процес в закладах загальної середньої освіти в умовах війни.

Предмет дослідження: особливості діяльності педагогічних працівників при реалізації освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти.

Мета дослідження: проаналізувати функціонування загальної середньої освіти в умовах війни та охарактеризувати особливості діяльності педагогічних працівників в освітньому процесі конкретного закладу освіти.

Об'єкт, предмет і мета дослідження зумовили формулювання таких **завдань:**

1. Проаналізувати основні результати міжнародних і національних досліджень щодо функціонування системи загальної середньої освіти в умовах повномасштабного вторгнення.

2. Розглянути сутність освітніх і навчальних втрат, означити їх наслідки для суспільства та способи подолання.

3. Визначити соціальний статус педагога в світі та в Україні.

4. Дослідити особливості діяльності педагогічних працівників конкретного закладу освіти в умовах війни та узагальнити отримані результати.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження, зокрема теоретичні: метод спостереження, аналіз документації, методи порівняльного та системного аналізу для дослідження особливостей освітнього процесу в умовах війни. Емпіричні методи: спостереження за освітнім середовищем і освітнім процесом закладу загальної середньої освіти, проведення анкетування педагогічних працівників цього закладу, інтерв'ю та фокус-групові дискусії. Математико-статистичні методи: для представлення якісних характеристик в кількісних показниках.

Експериментальна база – Одеський ліцей № 16 Одеської міської ради Одеської області. У дослідженні взяли участь 41 педагогічний працівник ліцею, що складає 91,11% вчителів Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради. Було проведено 3 фокус-групові дискусії, в яких взяли участь від 5 до 8 вчителів ліцею.

Практичне значення одержаних результатів. Здійснено дослідження особливостей праці педагогічних працівників Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради в умовах війни. Проаналізовано як вони оцінюють зміну умов праці, педагогічної діяльності, безпечність освітнього середовища і психоемоційний стан вчительства в умовах російсько-української війни.

Апробація результатів дослідження проводилася на засіданні педагогічної ради Одеського ліцею № 16 Одеської міської, а також на секційному засіданні в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Математичні, природничі та комп'ютерні науки, технології, навчання: науково-практичні рішення та підходи молодих науковців» (листопад 2024 року). За матеріалами магістерської роботи була оформлена наукова публікація у «Наукових записках молодих учених» (2024, № 13) на тему «Узагальнений портрет українського вчительства: контекст соціального статусу педагога в світі» [10].

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, додатку, списку використаних джерел (44 джерела). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 70 сторінок, основний текст викладено на 60 сторінках. Робота містить 10 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

1.1. Як функціонує освіта в умовах війни: основні результати національних і міжнародних досліджень

Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до безпрецедентних змін життєдіяльності українського соціуму й перемін в системі національної освіти. Ці зміни безпосередньо вплинули й на діяльність закладів загальної середньої освіти. Відбулися зміни в: моделі роботи закладів, контингенті учнівства та складі вчительства, рівні матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, ментальному здоров'ї учасників освітнього процесу тощо. Суттєво зросли освітні й навчальні втрати та навчальні розриви. Система освіти зіткнулася з організаційними, професійними, ментальними викликами. Актуальності набули потреби створення укриттів, ліквідації наслідків завданої шкоди, підтримки найбільш вразливих категорій в умовах війни, розробки компенсаторних механізмів підтримки всіх учасників освітнього процесу. Вчителі були змушені відповідати цим викликам, демонструвати професіоналізм і швидко вирішувати нагальні освітні проблеми.

Освітня система продовжує функціонувати в умовах війни. Особливості поточного функціонування закладів загальної середньої освіти в теперішніх складних умовах є предметом дослідження на міжнародному та національному рівнях. Тож, в межах даного параграфу проаналізуємо деякі з цих актуальних досліджень, щоб мати об'єктивну інформацію для аналізу.

Уряд України, Національний інститут стратегічних досліджень, Група Світового банку, Європейська комісія та ООН представили результати третьої (оновленої станом на 31.12.2023 року) «Швидкої оцінки, завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3)» [7]. За оцінкою міжнародних експертів

загальна вартість відбудови та відновлення України становитиме 486 млрд. дол. США протягом наступних 10 років (оцінка на період проведення дослідження). Найбільш постраждалими секторами є енергетика й сільське господарство, транспорт, житло, торгівля та промисловість. У регіональному аспекті, найбільшої шкоди завдано Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Київській областям. В Україні 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів агресорів, з них 365 зруйновані повністю. 2023 року було проведено реставраційні роботи 448 шкіл і 237 закладів дошкільної освіти.

У 2024 році в Україні функціонує 12,5 тис. шкіл, з яких 7,3 тис. шкіл працюють очно (58%), дистанційно функціонують 2,4 тис.шкіл (19%), 2,8 тис. шкіл працюють у змішаному форматі (22%). Очно в закладах освіти навчаються 1,7 млн. учнів (джерело даних: Д.Шмигаль – прем'єр-міністр України: https://t.me/Denys_Smyhal/7893). На початок 2024 року 50% шкіл забезпечені альтернативними джерелами живлення; придбано, у тому числі й за рахунок іноземних донорів 12 тис. генераторів). 88% шкіл і 93% учнів і вчителів, станом на січень 2024 року забезпечено шкільними укриттями (на укриття було використано з бюджету 90,5 млн грн з передбачених для цього 1,44 млрд грн.) [39]. Інвестиційні пріоритети на 2024 рік не лише спрямовані на пом'якшення безпосередніх наслідків війни, але й спрямовані на довгострокові перспективи в освітній сфері. Проте, з державного бюджету з 01.01.2025 року припиняється фінансування зарплати учителів, які працюють в школах, де вчиться менше 45 учнів (станом на 01.01.2024 року в Україні функціонує 468 гімназій і 71 ліцей із кількістю учнів до 45.). З 01.01.2026 року припинення бюджетного фінансування пошириться на школи, де навчається менше 60 учнів.

З міжнародних моніторингових досліджень вважаємо за необхідне відзначити результати дослідження PISA-2022, яке було представлено в грудні 2023, оскільки його результати містять інформацію про порушення в доступі до освіти під час війни в Україні та показують причини освітніх втрат і

відзначають освітні розриви. Виявлено різницю в навчальних досягненнях учнів: з міської і сільської місцевостей; з різних типів навчальних закладів, а також вплив соціально-економічних чинників на ситуацію з успішністю [28]

Державна служба якості освіти (ДСЯО) провела низку моніторингових досліджень та опитувань, пов'язаних з різноманітними аспектами діяльності закладів загальної середньої освіти під час російсько-української війни. Охарактеризуємо деякі з них.

1. Опитування учасників освітнього процесу щодо організації освітнього процесу в 2022–2023 навчальному році. В опитуванні брали участь батьків учні та вчителів; воно тривало з 03 по 08 серпня 2022 року; питання стосувалися питань організації навчання з 01 вересня 2022 року. Основними завданнями опитування було з'ясування думки учасників освітнього процесу щодо: а) вибору формату навчання (оф-лайн/он-лайн); б) забезпечення закладом освіти умов для офлайн-навчання. Вибірка охоплювала 3% закладів загальної середньої освіти України (крім окупованих територій). В опитуванні взяли участь 90997 батьків і 10972 вчителів. Відповіді респондентів щодо формату навчання визначили залежність цього вибору від безпекової ситуації: чим складніша безпекова ситуація в регіоні, тим більший відсоток батьків і вчителів обирають онлайн-навчання. Переважна більшість і батьків (76% батьків учнів), і вчителів (86%) вважають необхідною умовою для відновлення освітнього процесу в ЗЗСО у офлайн-форматі – створення надійних укриттів, у той же час розуміючи, що школа не може гарантувати 100-відсоткову безпеку. Опитування засвідчило, що респонденти ладні змінювати власну думку щодо форм навчання завдяки роз'ясненням, які надає адміністрація ЗЗСО [29].

2. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022–2023 навчальному році [17]. Основними завданнями дослідження були: а) визначити моделі роботи закладів загальної середньої освіти в умовах війни; б) дослідити зміни у контингенті учнів та вчителів; в) обстежити рівень матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу за регіонами та

територіальними громадами; г) визначити освітні втрати та здобутки в умовах воєнного стану, а також визначити категорії учнів з найбільшими освітніми втратами; д) дослідити компенсаторні заходи, які застосовувались у закладах освіти; є) дослідити професійні та організаційні виклики, які зазнали заклади та вчительство в умовах війни. Інформація збиралася з 26 грудня 2022 року до 7 січня 2023 року, шляхом онлайн-анкетування учасників освітнього процесу: керівники закладів освіти (150 респондентів); вчителі (6 532 учасників); батьки учнів/учениць (10 899 учасників); учні (4 324 учасників). Вагомими результатами цього моніторингового дослідження стало вивчення стану освітнього процесу в закладах освіти, виявлення факторів впливу, узагальнення тенденцій та розробка рекомендацій щодо стабілізації освітнього процесу в умовах війни.

3. Навчання українських дітей за кордоном під час війни в Україні – дослідження проведене у квітні-червні 2023 року. Дослідження проведене за замовленням ДСЯО дослідницькою компанією VoxPopuli Agency [25]. Метою дослідження було визначити поточну ситуацію з навчанням дітей, які перебувають за кордоном через війну. Основними завданнями дослідження були такі: а) виявити в якому середовищі перебувають діти; б) як відбувається зв'язок з українською школою та підтримка; в) яка динаміка, результати та оцінювання навчання; г) чи мають діти можливість опановувати предмети з українським змістом; д) які відчують труднощі та як їх заохотити долучатися до шкільного та позашкільного життя в Україні. Географічні межі дослідження охопили респондентів (учнів та їхніх батьків), які перебували в Румунії, Болгарії, Німеччині, Польщі, Іспанії, Швейцарії, Чехії, Італії, Грузії та Данії. Метод дослідження – фокус-групові дискусії. Основні результати: рішення про переїзд і вибір школи приймали батьки; більшість не мали перешкод вступу до місцевої школи; підручники, зошити та усі необхідні гаджети вони отримували в школах; у дітей різний досвід адаптації до закордонних шкіл (найпростіше – молодшим школярам, складніше – старшокласникам); індивідуальним є входження в іншомовне середовище; не в усіх країнах є

адаптаційні класи; батьки схвально оцінили умови навчання та його зміст; немає одностайності щодо поєднання навчання в закордонній та українській школах. У той же час учні (в опитуванні брали участь лише школярі старше 14 років) констатували, що наявні мовленнєві проблеми навчання, але виявили бажання продовжувати навчання через престижність європейської освіти. Проте, їхнє коло спілкування переважно складається з українців-переселенців або друзі з українських шкіл, де вони раніше навчалися.

4. Загальнодержавне моніторингове дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану [18]. Це моніторингове дослідження проводиться у три етапи (у травні 2023 року, у травні 2024 року, у травні 2025 року), що сприятиме отриманню даних про тенденції у національній середній освіті України в умовах нестабільного освітнього процесу, зумовленого війною. Метою дослідження є відстеження результатів навчання з української мови та математики (алгебри та геометрії) учнів 6 та 8 класів. Інструментарій дослідження: 1) тестові завдання з української мови та математики (алгебри, геометрії) для учнів 6-х та 8-х класів, для визначення рівня їхніх навчальних досягнень; 2) анкети для закладів освіти та учасників тестування, для виявлення факторів, що впливають на результати навчання. У моніторинговому дослідженні взяли участь 6188 восьмикласників. Вони виконували тест з української мови. Основні результати: а) з усіма субтестами справилися приблизно 90% учасників тестування; б) лише третина учнів, які закінчили 8-й клас, засвідчила успішність з української мови на достатньому та високому рівнях; в) успішність виконання восьмикласниками тесту з української мови виявили взаємозв'язки з демографічними, інституційними, соціально-економічними, методичними та суб'єктивними чинниками: дівчата мають вищі за тестом, ніж хлопці; учні міських шкіл показують кращі результати, ніж учнівство з сільської місцевості; формат навчання (очний, дистанційний, змішаний) не вплинув на різницю в успішності восьмикласників; учні, які мають удома гаджети й різноманітну літературу, необхідні для навчання, та окреме місце / окрему кімнату, де можуть

готуватися до уроків, показують дещо вищу успішність; учні, які тісніше комунікують з вчителем показують трохи кращу успішність; учні, які вдома виконують домашні завдання (хоча б від 30 хв. До 1 год.) отримали кращі результати. Також, значний обсяг звітної інформації за результатами цього моніторингового дослідження засвідчив важливість формування на уроках позитивного клімату, спрямованого на зацікавлення учнівства, співпраці з вчителем і формування в учнівства віри у власний успіх.

5. У грудні 2023–січні 2024 року ДСЯО спільно з державною освітньою установою «Навчально-методичний центр з питань якості освіти» провели дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023–2024 навчальному році [16]. Участь у дослідженні взяли 118 шкіл з усіх регіонів України (окрім тимчасово окупованих). Форма проведення – он-лайн анкетування директорів шкіл, вчителів, учнів та батьків. Завдання дослідження були аналогічними до завдань дослідження в попередньому році (ми його охарактеризували в пункті 2). Досліджували форми організації освітнього процесу, динаміку зміни контингенту, динаміку змін матеріально-технічного забезпечення, динаміку освітніх втрат і заходи щодо їх компенсації, компенсаторні заходи щодо дітей з особливими освітніми потребами та виклики, з якими стикнулися вчителі на другому році війни.

У дослідженні способом он-лайн анкетування взяли участь: 118 директорів шкіл, 3860 учителів, 10121 батьків учнів, 3763 учня (в основному десятикласники). Основні результати дослідження такі: переважна більшість закладів відновила очне навчання (53% працюють очно, 19% - дистанційно, 28% – змішано); значних змін у педагогічному складі вчителів не відбулося, педагогічне навантаження 67% вчителів не змінилося; близько 20% учнів не мають постійного доступу до освітнього процесу (в основному на півдні України); 97% шкіл не мають втрат у навчальному часі. У результаті дослідження було окреслено такі проблеми: проблеми он-лайн уроків у початковій школі, перевантаження, брак мотивації щодо навчання учнів різних ланок освіти, неможливість продовжувати заняття в укритті,

компенсація навчальних втрат часто відбувається шляхом самостійного опрацювання. Також відзначено, що нестабільні умови освітнього процесу через повітряні тривоги, перебої зі світлом та інтернетом, вплинули на результати. Динаміка змін контингенту учнів представлена на Рис. 1.

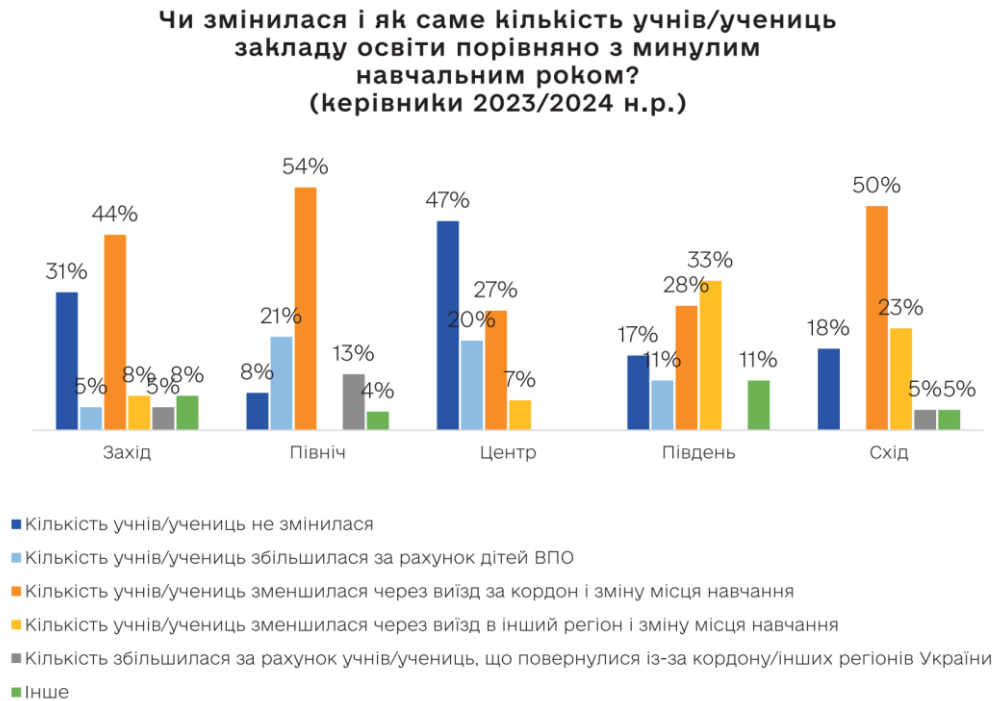

Рис. 1. Зміни в контингенті учнів [17].

Серед позитивних наслідків – зростання т.з. м'яких навичок учнів (вміння планувати час, організовувати свою роботу, здійснювати самооцінювання).

Серед засобів стабілізації освітнього процесу в умовах війни освітяни відзначають очікування збільшення зарплат, потреба в психоемоційній підтримці, створення безпечних умов праці, партнерство та належну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу.

Якої підтримки Ви потребуєте для більш продуктивної роботи? (вчителі)

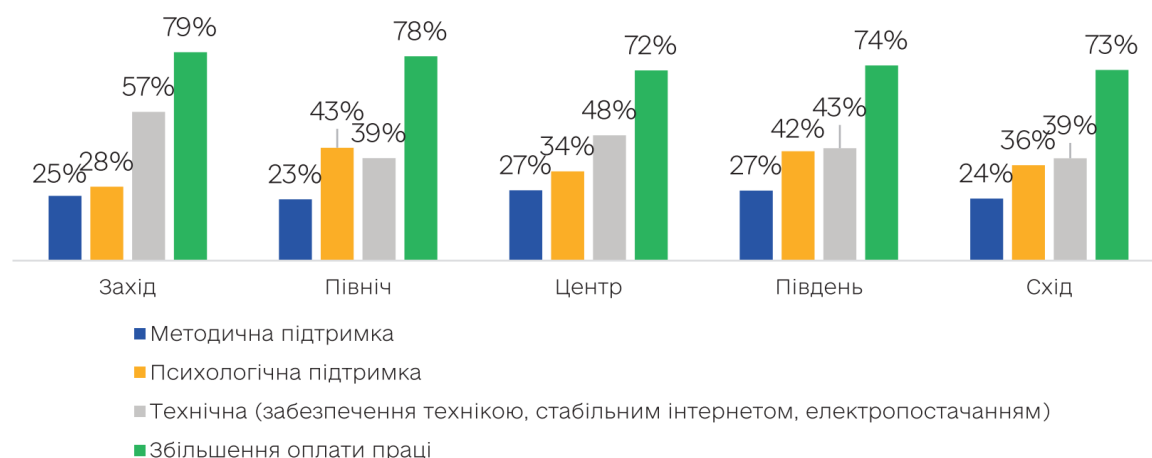

Рис. 2. Побаження вчителів щодо підтримки [17].

6. Моніторингове дослідження (вивчення) стану підготовки закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти до роботи у 2024/2025 навчальному році [40] проводилось ДСЯО протягом вересня-жовтня 2024 року. Стисло окреслимо інформацію по цьому дослідженню, яка стосується закладів загальної середньої освіти. Метою дослідження було зібрати данні про: а) фізичну та психологічну безпеку всіх учасників освітнього процесу; б) відповідність вимогам комфортного та безпечного освітнього середовища; в) дотримання нормативних вимог щодо фінансування, кадрового забезпечення, умов праці та підтримки у воєнних умовах; г) готовність закладів освіти до забезпечення безперервності освітнього процесу та задоволеності учасників освітнього процесу його умовами та організацією. Збір даних здійснювався шляхом відвідування та оцінювання закладів загальної середньої освіти експертами ДСЯО. При оцінюванні закладено американський індекс задоволеності споживачів (рейтингування на основі бажань і очікувань), а також опитування (дистанційне анкетування з використанням Google Forms) керівників та педагогічних працівників закладів освіти, школярів та їхніх батьків. У дослідженні взяли участь 1004 закладів загальної середньої освіти (542 (54 %) – сільські, 110 (11 %) – селищні, 251 (25 %) – міські), з яких: 109

шкіл було відвідано експертами ДСЯО, з 895 шкіл учасники освітнього процесу взяли участь в опитуванні (за кількістю респондентів в дистанційному опитуванні взяли участь 117262 респонденти, них 895 керівників, 15498 вчителів, 26854 учнів та 74014 батьків учнів).

Основні результати моніторингового дослідження.

1. Переважна більшість (89 % керівників закладів освіти, 84 % педагогічних працівників та 84 % учнів, 79 % батьків) вважають, що форма організації освітнього процесу є безпечною.

2. Педагогічні працівники та директори шкіл у переважній більшості (805 директорів і 74 % вчителів) відзначили, що не було затримок зарплат, дотримувалися права працівників, не було відпусток за власний рахунок тощо). Понаднормова робота пов'язана з опануванням дистанційних інструментів, дубляжем занять в очному та дистанційному форматах для дітей які навчаються на дистанційні або сімейній формах.

3. Дослідження виявило проблеми у реалізації доступності та безбар'єрності освіти, а саме: відсутність ресурсних кімнат, потреба у вдосконаленні безбар'єрної інфраструктури, недоступність дверних проходів, відсутність нормативних маркувань тощо. також з цих питань були виявлені значні розбіжності у відповідях респондентів.

Долучилися до аналізу освітніх і навчальних втрат під час війни і представники Українського центра оцінювання якості освіти (УЦОЯО), презентуючи систематизовані напрацювання закордонних та вітчизняних дослідників щодо сутності, причин, наслідків і способів надолуження освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти [12]. Дослідники відзначають, що війна ускладнює доступність освіти та позначається на її якості. Також виділяють проблеми, котрі можуть вплинути на результати навчання учнів, основними з них є: перебування на тимчасово окупованих територіях; перебування в зоні активних бойових дій; зміна місця проживання (як внутрішньо державне переміщення, так і зовнішня міграція; руйнування або пошкодження закладів освіти; повітряні тривоги; вимкнення електроенергії

тощо. Спираючись на історичний досвід Другої світової війни та низки інших війн, науковці відзначають, що наслідки освітніх і навчальних втрат, спричинені війною мали негативний вплив не лише на фізичне і психічне здоров'я, а й на доходах вже дорослих людей, які в дитинстві пережили війну. Відповідно, вже сьогодні потрібно визначати способи комплексної підтримки учнів та реалізовувати компенсаторні заходи [12]. Освітні експерти УЦОЯО визначають структурні елементи системи вимірювання освітніх і навчальних втрат, до яких належать: стандартизовані тестування на різних етапах навчання, міжнародні порівняльні моніторингові дослідження (PISA, TIMSS та ін.), загальнодержавні моніторинги якості освіти з репрезентативними вибірками, регіональні та локальні моніторинги успішності, централізовані он-лайн платформи для оцінювання й вимірювання навчальних втрат і освітніх розривів (Всеукраїнська школа он-лайн, дистанційна школа України «Оптіма» та ін.).

Внесок у вивчення питання як функціонує українська середня освіта в умовах війни зробили не лише міжнародні та українські державні інституції, а й незалежні аналітичні центри, як наприклад, Cedoss [26], який функціонує за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Посольства Швеції в Україні. У своїй аналітичній записці освітні аналітики центру сконцентрувалися на освітніх втратах в середній освіті, як базовій ланці формування компетентностей. Тут проаналізовано міжнародні дослідження й розроблено рекомендації щодо подолання освітніх втрат, а також узагальнено ідеї 5-ти інтерв'ю з українськими освітніми експертами. Їхні висновки та рекомендації ґрунтуються на тому, що Україна переживає період, який немає аналогів – наслідки повномасштабної війни наклалися на негативний вплив пандемії COVID-19. Їхні рекомендації такі: 1) розробити нормативні документи, які б розкривали способи вимірювання та компенсації освітніх втрат; 2) вдосконалювати систему моніторингу освітніх здобутків, навичок та втрат; 3) розвивати національну програму тьюторства та додаткових компенсаційних занять; 4) надавати методичну та психологічну

підтримку всім учасникам освітнього процесу; 5) розглядати можливості подовження навчального року або додаткового навчального року; 6) продовжити реалізації програм щодо забезпечення учасників освітнього процесу технічними засобами [26].

Також експерти аналітичного центру Cedos підготували огляд умов праці вчительства протягом 2022–2023 років. [16]. Збір даних відбувався через інтерв'ю та фокус-групові дискусії. Було проведено 8 інтерв'ю зі стейкхолдерами на національному та регіональному рівнях (підбиралися регіони, де ведуться активні бойові дії). Під час інтерв'ю обговорювалися такі питання: 1) чи змінилися умови праці вчительства; 2) чи змінився добробут вчительства як професійної групи; 3) з якими професійними викликами стикнулися вчителі. Основні результати дослідження можна структурувати так.

1. Вчительство не задоволено заробітною платою, оскільки вона нижча за середню по країні; її розмір суттєво залежить від надбавок і доплат, а в кризових умовах існує ризик їх скорочення, тому пропозиція – включити частину надбавок до окладу.

2. Робота вчителя є емоційно затратною та потребує високої кваліфікації та постійного самовдосконалення. Під час війни навантаження підвищується, що призводить до відтоку з галузі пенсіонерів, а заповнення вакантних місць молоддю не спостерігається.

3. Потребує оптимізації паперовий документообіг через перехід до електронного документообігу.

4. Через поширеність дистанційних форм навчання, підвищення кваліфікації. Самоосвіти, необхідно забезпечити 100% вчительства технікою та стабільним доступом до швидкісного інтернету,

5. Потрібно розвантажити вчительство шляхом скорочення звітності, перегляд критеріїв атестації тощо [16].

Міжнародний благодійний фонд SavED також долучився до вивчення проблем, як працюють українські школи в умовах війни; як функціонують

заклади освіти в громадах та які потреби вони мають після двох років повномасштабного вторгнення [13]. Дане дослідження мало 2 частини: 1) опитування щодо стану освіти в громадах усіх областей України. (опитано 1397 учнів, 1288 батьків, 1141 педагогів, 146 керівників шкіл, 64 представників органів місцевого самоврядування); 2) опрацювання практик (кейсів) організації доступу до освіти дітей в територіальних громадах (обрано 15 громад), які мали руйнування освітньої інфраструктури або перебувають під постійними обстрілами. В громадах проводилися інтерв'ю (7-9 інтерв'ю в кожній громаді) з різними учасниками освітнього процесу. Стисло визначимо основні результати дослідження.

1. Переважала дистанційна форма навчання у прифронтових територіях.

2. У вчителів збільшилося навантаження через дистанційність навчання, через необхідність надавати психологічну підтримку учням, через необхідність дотримуватися безпекових викликів, а також зниження власної продуктивності праці через особистий психоемоційний стан.

3. Відмінності наявності у вчителів і учнів технічних засобів навчання, відсутність стабільного інтернету та енергопостачання.

4. Відмінності у трактуванні педагогічними працівниками і директорами шкіл понять «освітні втрати», «навчальні втрати» і як наслідок, принципово відмінне їх оцінювання. Побоювання педагогічних працівників, що у них будуть скорочувати заробітну плату через навчальні втрати або змушувати працювати додатково безкоштовно.

5. Учні, які не задоволені власними результатами навчання не схильні критикувати вчителів чи пояснювати це технічними проблемами. Проте 75% учнів визнають прогалини у знаннях.

6. Представники адміністрацій територіальних громад визнають нестачу кадрів (виїхало 15% вчителів); констатують наявність закордонної фінансової допомоги (на укриття, на покращення доступності освіти, генератори, швидкісний інтернет тощо).

7. Батьки оцінюють психоемоційний стан дітей краще ніж самі діти; 37% педагогічних працівників заперечують необхідність психологічної підтримки.

8. Більшість учасників опитування серед всіх учасників освітнього процесу при оцінюванні майбутнього нашої країни демонструють невпевнений оптимізм (найнижчий оптимізм серед учнівства). 24% учасників освітнього процесу мають песимістичні погляди щодо майбутнього України, чверть (26%) хочуть переїхати жити за кордон (у селах цей показник вдвічі нижчий ніж в містах).

Міністерство освіти і науки (МОН) України не залишилося осторонь аналізу поточного стану системи освіти й визначення подальших перспектив, розробивши стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців» [42]. У цій стратегії проаналізовано поточний стан освітньої сфери, визначено пріоритетні напрямки, стратегічні індикатори, напрями трансформації освітньої та наукової сфер і деталізовані пріоритети. По кожному з нижче представлених пріоритетів (Рис.3) окреслено контекст, ключові результати та ініціативи, кінцева мета через стратегічні та оперативні цілі.

Рис. 3 Стратегічні пріоритети МОН України до 2027 року

Таким чином, всупереч серйозним перешкодам, освітня система адаптується до воєнних реалій, мобілізує кадровий потенціал і фінансові ресурси, щоб допомогти учнівству ефективно навчатися, знайти своє місце в цих реаліях і планувати майбутнє. Перспективи змін системи загальної середньої освіти можна подати у вигляді такою матриці (Рис. 4).

Школа (1-9 класи)	Академічний ліцей (10-12 класи)
Створення сучасної ефективної мережі закладів освіти	
Трансформація шкільного простору	
Розширення сертифікації вчителів	
Розвиток реформи НУШ	Новий стандарт профільної освіти та можливості кредитно модульної системи
Нова система оплати праці для вчителів та адміністрації закладів загальної середньої освіти	
Зміна принципів добору та навчання працівників і менеджерів освіти і науки на всіх рівнях	
Цифровізація і моніторинг якості освіти	
Євроінтеграція та міжнародна освітня дипломатія	

Рис. 4. Матриця пріоритетних змін в системі загальної середньої освіти

1.2. Освітні й навчальні втрати, їх наслідки для суспільства та способи подолання

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, трактування освітніх втрат значно розширилося, оскільки освітянська молодь позбавлена можливостей повноцінно, безпечно навчатися й всебічно розвиватися, що суттєво впливає на інтелектуальний капітал країни в цілому. Освітні втрати (Educational loss, Learning Losses) – це втрати можливостей для розвитку особистості учня (інтелектуального, соціального, економічного, емоційного, психологічного тощо), які позначаються на подальшій життєдіяльності окремої особи та суспільства в цілому [26].

У цьому розділі ми розглянемо освітні й навчальні втрати в системі загальної середньої освіти України під час війни. Визначимо основні категорії даного параграфа на основі аналізу літератури [12; 13; 26; 34; 44].

Освітні втрати, які ми визначили вище – це втрати на рівні системи освіти, втрати в організації освітнього процесу, на які учитель не впливає, проте вони призводять до утвору навчальних втрат та розривів. Навчальні втрати (Lost of learning, Losses in learning) – це будь-які втрати знань і навичок, академічний регрес через певні інтервали в навчанні (через літні канікули, хворобу тощо). А «прогалини/розриви у навчанні» (Lost learning, Schooling lost, School loss) – це відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом учня та очікуваними результатами, які встановлюють стандарти

До освітніх втрат під час війни належать:

- ✓ втрати людського капіталу;
- ✓ зруйнована та пошкоджена інфраструктура;
- ✓ зміна форм організації освітнього процесу;
- ✓ порушення балансу між попитом на якісну освіту і можливостями освітньої мережі;
- ✓ зниження працездатності педагогічних працівників через психологічні травми та підвищене навантаження;
- ✓ недостатня кількість і/чи погане оснащення укриттів у закладах освіти;
- ✓ недостатня забезпеченість цифровим обладнанням та доступом до Інтернету закладів освіти [42].

Через повномасштабну війну, переміщення населення в Україні та за її межами продовжує порушувати освітній процес і створювати дефіцит педагогічних кадрів. У період з лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року, 13% освітньої інфраструктури було пошкоджено або зруйновано внаслідок війни, що за вартісними оцінками становить 5,6 млрд. доларів США. Руйнування освітніх об'єктів зосереджено у східних та південних областях: від 35 % до 69 % усіх освітніх закладів у Донецькій, Харківській, Херсонській та Луганській

областях були або пошкоджені, або зруйновані. Ці оцінки не враховують знищення навчального обладнання (тобто шкільних меблів, підручників, комп'ютерів). Незважаючи на постійні інвестиції в освіту у 2023 році та перших двох кварталах 2024 року, загальні фінансові потреби зросли на 30%. Збитки, завдані освітній інфраструктурі за 2023 рік зросли на 26 %, незважаючи на активне її відновлення за рахунок іноземних інвестицій та місцевих коштів [7].

Потреби, пов'язані з відновленням інфраструктури середньої освіти та відновленням якісної очної освіти в повному обсязі в закладах загальної середньої освіти оцінюються в 13,9 млрд. доларів США (з урахуванням витрат на період 2024-2033 роки). Реконструкція навчальних закладів, як очікується, коштуватиме 9,8 млрд. доларів США протягом 10 років. Цей процес має відповідати новітнім стандартам безпеки, екологічності та якості.

Освітні втрати також пов'язані зі змістом та організацією освітнього процесу. Такого типу освітні втрати пов'язані зі:

- ✓ застарілим змістом освіти;
- ✓ репродукуванням дискримінації в процесі освіти, бар'єри в доступі до освіти, відсутність універсального дизайну;
- ✓ неузгодженістю змісту шкільної освіти та освітнього середовища;
- ✓ невідповідністю змісту освітніх програм і засобів навчання сучасним технологіям;
- ✓ тривалим навчанням здобувачів освіти в умовах війни;
- ✓ хронічним недостатнім фінансуванням системи освіти [42].

Повномасштабна війна спричинила економічні, навчальні та дослідницькі втрати в освітньому секторі, які оцінюються у 6,9 млрд. доларів США. Он-лайн навчання, психоемоційний стрес учасників освітнього процесу та фізичні травми призвели до значних втрат у навчанні українських учнів. Порівняння результатів PISA–2022 та PISA–2018 свідчить про погіршення рівня знань 15-річних учнів з математики, читання та природничих наук, що

еквівалентно двом рокам навчання. Накопичення втрат у навчанні, починаючи з лютого 2022 року, становить 5,5 млрд. доларів США. Проте ця цифра мабуть зростатиме протягом трудового життя нинішніх учнів, що негативно може вплинути на їхній інтелектуальний потенціал в майбутньому та може призвести до зниження потенційних грошових доходів у довгостроковому періоді, якщо ці втрати не будуть подолані.

Війна болісно впливає на людей – всіх учасників освітнього процесу – учнів, вчителів, батьків. І тут потрібно зупинитися на терміні «навчальні розриви», які позначають значну та стійку різницю в академічній успішності між різними групами (категоріями) учнівства [12]; розбіжність у рівні результатів навчання між різними групами школярів, зумовлену такими факторами, як соціально-економічний статус, рівень доходів, гендер, регіон проживання тощо. Навчальні розриви – це розриви в досягненнях, які відзначають, що одна група учнів перевершує іншу групу в середніх результатах навчання. Дієвим способом усунення освітніх розривів, як засвідчує досвід розвинених країн, є реалізація цілеспрямованої освітньої політики (наприклад, гендерна рівність, освітня безбар'єрність, інклюзивність освіти, універсальний дизайн, соціальна толерантність тощо) [30].

Якщо характеризувати вплив на учнівську молодь війни, то простежується непропорційність впливу залежно від статі, місця проживання та соціально-економічного стану сім'ї (це і є освітні розриви). З урахуванням цих факторів спостерігається більш значний вплив на дівчат, учнів із найбільш вразливих сімей та тих, хто проживає в сільській місцевості. Хоча значні диспропорції існували і до лютого 2022 року, війна посилила нерівність [28] між учнями, що засвідчили результати PISA-2022. Бали дівчат з читання знизилися швидше, ніж у хлопців, а учні з нижчим соціально-економічного статусом сімей, мають менше шансів досягти базових навичок з математики ніж їхні однолітки з більш забезпечених сімей. Більше того, розрив між селом і містом з різних предметів суттєво збільшився – він становить понад чотири з половиною роки навчання (92 бали PISA). Така нерівномірність в якості освіти

та накопичення втрат у навчанні з 2020 року (початок пандемії) ставить під загрозу відновлення України, оскільки людський капітал – це ключовий рушій відновлення. Також серйозною проблемою відновлення є відтік учнівської молоді за кордон.

У поточному періоді значна частка інвестицій, розподілених на відновлення й реконструкції, припадає на будівництво бомбосховищ та укриттів і тимчасові заходи для забезпечення доступу до очної освіти (наприклад, шкільний транспорт, цифрові навчальні центри, центри профорієнтації тощо). Крім того, всім учасникам освітнього процесу потрібні гнучкі програми надолуження пропущеного матеріалу та психосоціальна підтримка.

Тепер проаналізуємо навчальні втрати, як складову освітніх втрат. Навчальні втрати почали досліджуватися ще з початку ХХ ст., як зниження рівня знань (забування) під час літніх канікул (William F. White, 1906). Навчальні втрати – це відхилення між очікуваними результатами навчання й реальними. Навчальні втрати – це будь-які втрати знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання навчального прогресу через паузи в навчанні конкретного учня [12]. Навчальні втрати визначаються на рівні кожного конкретного здобувача освіти й на рівні групи здобувачів визначеного рівня освіти. По відношенню до навчальних втрат доцільно розробляти механізми та засоби їх надолуження.

На нижче розміщених рисунках, можна побачити як вчителі й директори шкіл визначають способи мінімізації прогалин у знаннях [17].

Чи мають учні/учениці прогалин у результатах навчання і якщо так, то які заходи Ви проводили, щоб їх подолати? (вчителі)

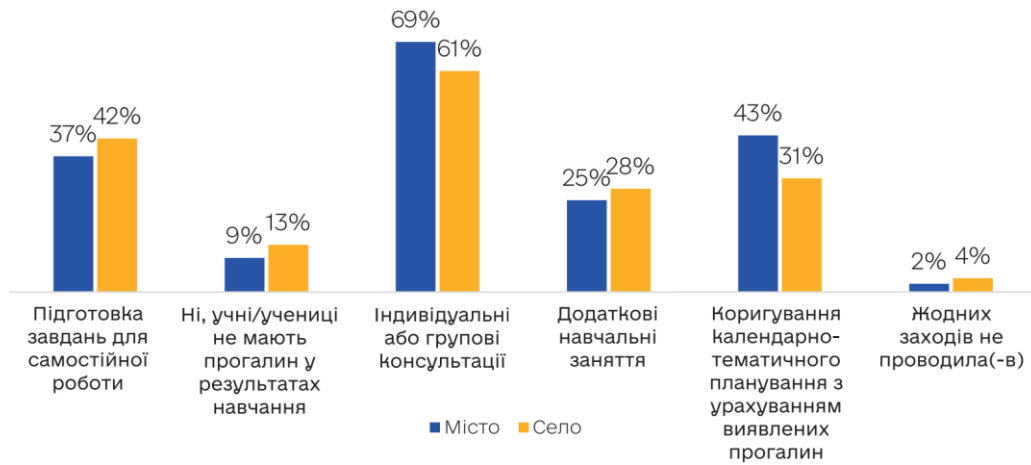

Рис 5. Результати опитування вчителів щодо прогалин в знаннях учнів

Як саме компенсувалися втрати навчального часу? (керівники)

Рис. 6. Методи компенсації втрат навчального часу

Дослідники УЦОЯО обґрунтували такі шляхи подолання навчальних втрат [25], як: залишення учня на повторне вивчення (на другий рік) за згодою батьків, навчання під час канікул, репетиторство за кошт держави, створення інтеграційних класів, перегляд та адаптація освітніх програм, розробка додаткових навчальних матеріалів з базових тем, підготовка вчителів до роботи з подолання навчальних втрат, посилення взаємодії між учителями щодо подолання навчальних втрат. Кожен, з визначених способів подолання

навчальних втрат, має свої особливості, переваги й недоліки. Визначення конкретного способу по відношенню до окремих учнів, чи групи учнів, потребує індивідуального підходу та застосування ефективних способів.

Зрозуміло, що застосування будь-яких компенсаторних механізмів мінімізації освітніх і навчальних втрат потребують інвестицій. За підрахунками міжнародних експертів потрібно провести оцінку втрат і визначити напрями пріоритетного інвестування для компенсації освітніх і навчальних втрат. Оцінка втрат включає наступне: аналіз мережі закладів загальної середньої освіти та збір даних про потреби з реконструкції, враховуючи доступ до освіти та демографічні тенденції; оцінка довгострокових наслідків зовнішньої міграції учасників освітнього процесу та визначення перспектив їх повернення в Україну.

Таблиця 1.1. Оціночні пріоритети відновлення та реконструкції на 2024 рік (млн. доларів США)

Види заходів/інвестицій	пріоритетних	Орієнтовна вартість
Відновлення пошкоджених освітніх активів		112,0
Забезпечення доступу до освіти		722,0
Забезпечення якісної освіти на рівні загальної середньої освіти		309,5
Подолання навчальних втрат і травм		49,5
Усього		1 192,9

Таким чином, освітні, навчальні втрати та освітні розриви потребують кількісного вимірювання, системного аналізу та розробки шляхів їх компенсації. При їх аналізі потрібно враховувати, що освітня політика має задовольняти не лише поточні потреби, а й бути спрямованою в майбутнє на ефективне подолання довгострокових наслідків війни. Підтримуючи освіту, країна інвестує в добробут і розвиток своїх майбутніх поколінь і створює сприятливе середовище для повоєнного відновлення.

1.3. Соціальний статус педагога в світі. Узагальнений портрет українського вчителства

«Якість системи освіти не може перевищувати якість її вчителів» – саме цей афоризм стає актуальним після проведення фондом Varkey Foundation 2013 року міжнародного дослідження «Global Teacher Status Index (GTSI13)» (Глобальний індекс статусу вчителів). Це була перша комплексна спроба порівняти статус вчителів в різних країнах світу [4]. Результати дослідження, яке проводилося в 21 країні, через опитування 1000 респондентів (представники громадськості) виявили, що в усіх досліджуваних країнах вчителі мають середній статус, на рівні соціальних працівників, при цьому найвищий статус мають вчителів у Китаї, а найнижчий – в Ізраїлі та Бразилії. Засновник фонду Санні Варки так сформулював основне завдання фонду та моніторингового дослідження статусу вчителів: «Розвиток платоспроможності та статусу вчителів сприятиме підвищенню якості викладання та покращенню результатів освіти учнів» [4]. 2018 року пройшов другий етап міжнародного дослідження статусу вчителів. Завдання дослідження були суттєво розширені та передбачали: 1) дослідити статус вчителів порівняно з іншими професіями; 2) окреслити соціальне становище вчителів; 3) визначити суспільну думку щодо зарплати вчителів та їхнього навантаження, а також чи повинна існувати залежність між зарплатою

вчителів та успішністю їх учнів; 4) ступінь довіри суспільства до вчителів щодо якісної освіти учнів; 5) чи заохочують батьки своїх дітей до вчительської професії; 6) чи формують батьки шанобливе ставлення своїх дітей до вчителів; 7) чи існує залежність між оплатою праці вчителів, продуктивністю їх праці та освітніми результатами учнів.

Дослідження Глобального індексу статусу вчителів 2018 році (GTSI 2018) охопило 35 країн, і в ньому взяли участь понад 1000 респондентів. Вибірка – квотна, з балансуванням за віком, статтю та регіоном. Рівень навчальних досягнень учнів визначався на основі результатів міжнародного моніторингового дослідження PISA (різних циклів). Основні результати дослідження статусу вчителів (GTSI 2018).

1. Вчителі мають середні рівень поваги (7 місце з 14 професій). У більшості країн респонденти вважають, що соціальний статус вчителів найбільш схожий на соціальний статус соціального працівника або бібліотекаря (Рис. 7. Статус вчителів по країнам, які брали участь у дослідженні).

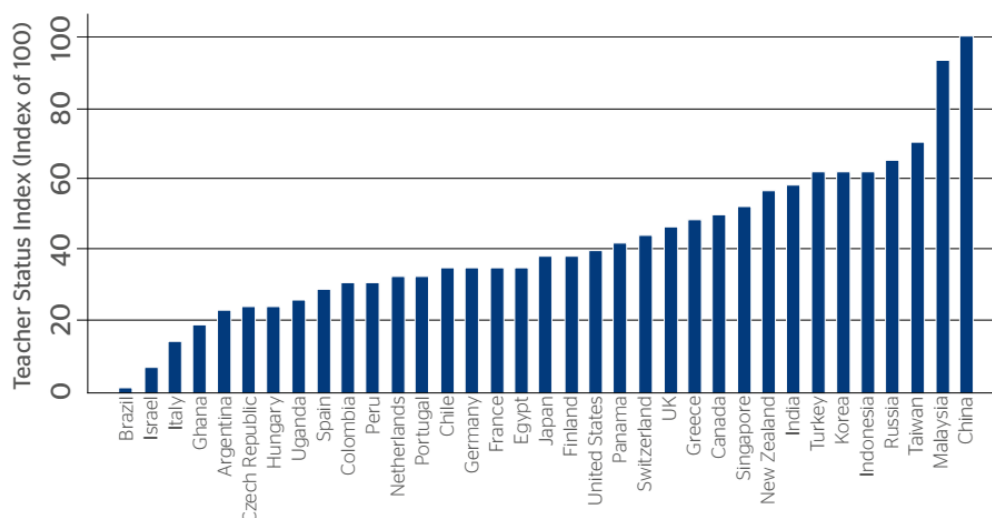

Рис. 7. Статус вчителів по країнам, які брали участь у дослідженні

2. Педагогічна діяльність не вважається соціально престижною, не посідає особливо високих позицій ані в рейтингах поваги, ані в рейтингах

оплати праці. У межах вчительської професії найвищий рейтинг мають директори шкіл, потім вчителі старшої і середньої ланки, а лише потім вчителі початкової школи.

3. Близько 50% респондентів заявили, що вчителі повинні отримувати заробітну плату відповідно до успішності їхніх учнів. Майже в усіх країнах респонденти не уявляють реальної зарплати вчителів (в окремих країнах респонденти вважають, що вона нижче за реальну в освітній сфері, в інших – навпаки). У більшості країн фактична заробітна плата вчителів була нижчою (на 40–60%), ніж ж та, яку респонденти вважали справедливою. У випадку США та Великої Британії запитання про справедливість показує, що люди думають, що справедлива оплата праці передбачає підвищення зарплати вчителів на 23% (у Великій Британії) і на 16% (у США). У всіх 35 країнах близько 50% людей вважають, що вчителі повинні отримувати заробітну відповідно до успішності їхніх учнів. У Єгипті цей показник становить 78%, що є найвищим показником серед 35 країн.

4. Існують значні контрасти між країнами в тому, наскільки батьки заохочують молоде покоління стати вчителями. Простежується залежність, чим вищий рівень поваги до вчителів, тим більша ймовірність того, що людина в цій країні заохочуватиме свою дитину здобувати професію вчителя. Відповідно, в таких країнах як Китай, Малайзія і Тайвань, що мають вищий рівень поваги до вчителів, батьки заохочують своїх дітей стати вчителями. Проте в Ізраїлі чи Бразилії батьки не заохочують своїх дітей до цього виду діяльності.

5. Майже в усіх країнах громадськість систематично недооцінює кількість годин, які працюють вчителі. Країни, де вчителі працюють найдовше – це Японія, Нова Зеландія, Уганда, Велика Британія та Сінгапур. Вчителі в Малайзії працюють вдвічі менше ніж у вищеназваних країнах.

6. По всій Європі спостерігається високий рівень песимізму щодо поваги учнів до вчителів, порівняно з країнами Азії, Африки та Близького Сходу.

7. При оцінюванні якості національної освітньої системи за 10-бальною шкалою середній бал для всіх країн склав 5,9. Сім країн (Єгипет, Бразилія, Перу, Туреччина, Угорщина, Греція та Панама) оцінюють свою освітню систему нижче 5, що означає, що вони сприймають свою система освіти як неякісну. Фінляндія, Швейцарія та Сінгапур знаходяться на вершині оцінювання власної освітньої системи та високу якість навчальних досягнень учнів пов'язують з якістю освітньої діяльності вчителів, орієнтуючись при оцінюванні учнівських досягнень на результати PISA–2018.

8. Існує пряма залежність між заробітною платою вчителя та результатами навченості учнів (тобто, чим зарплата вчителя в країні, тим вищі навчальні досягнення учнів). Проте, на нашу думку, це питання потребує додаткового вивчення, оскільки часто вища зарплата вчителя пов'язана з рівнем розвитку економіки, або пріоритетністю освітньої сфери в країні.

Таким чином, результати міжнародного дослідження статусу вчителів GlobalTeacher Status Index, яке в 2018 році провів фонд The Varkey Foundation, показав середній статус вчителів на думку громадськості, ієрархічність цього статусу залежно від посади в школі або рівнів шкільної освіти, значну відсутність поваги до вчителів з боку учнів і нижчу за справедливу фактичну зарплату вчителів. Існує позитивний зв'язок між статусом учителя і міжнародною успішністю учнів, тобто країни, в яких високий статус вчителя (Китай, Тайвань і Сінгапур), мають кращі навчальні результати учнівства (виняток складають країни Туреччина та Індонезія, де статус педагогічних працівників високий, а навчальні досягнення учнів низькі).

Україна не брала участь в міжнародному дослідженні статусу вчителів (GlobalTeacher Status Index) ні в 2013, а ні в 2018 рр. Проте МОН України 2021 року провело інтернет-опитування серед учасників освітнього процесу, які відносили себе до різноманітних зацікавлених груп: батьки, вчителі, члени сімей, де є вчителі та інші небайдужі до освітньої сфери громадяни. Опитування відбулось у межах національної кампанії «Класний вчитель». В опитуванні взяли участь 642 респонденти з усіх регіонів України [38].

Опитування не було соціологічним, оскільки не можна було контролювати вибірку; його метою було з'ясувати, що суспільство очікує від вчительства.

Компетентності ідеального вчителя на думку респондентів представлені у таблиці (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 Ранжування компетентностей ідеального вчителя

Компетентності вчителя	Ранг компетентності на думку батьків	Ранг компетентності на думку вчителів
Повага до кожного учня, рівне ставлення до всіх	1	2
Вміння зацікавити навчанням, надихати учнівство	2	1
Розуміння дітей, вміння знаходити з ними спільну мову	3	3
Здатність розкривати учнівський потенціал	4	5
Комунікабельність, відкритість до спілкування	5	4
Терплячість та самоконтроль	6	8
Турбота про здоров'я та емоційний стан учнівства	7	9
Оригінальний стиль викладання	8	11
Вміння розв'язувати конфлікти	9	10
Досконале знання свого предмета	10	6
Вимогливість до учнівства	11	7

Опитування виявило такі моменти неузгодженості очікувань: 1) батьки сприймають вчителя, як людину, яка виховує їхніх дітей, а педагогічні

працівники позиціонують себе як фахівців, які сприяють формуванню у учнів певних компетентностей; 2) батьки вважають, що саме вчителі є найважливішими учасниками освітнього процесу, а вчителі думають, що найвпливовішими учасниками є адміністрація шкіл і Міністерство освіти і науки України. В цілому рейтинг впливу вибудувався такий – вчителі, адміністрація школи; Міністерство освіти і науки України; учнівство; батьки; громадськість. Проте, оцінка і батьків, і вчительства збіглася при визначенні найважливіших завдань, що стоять перед школою – це: по-перше, комфортне та безпечне перебування в школі; по-друге, психологічний розвиток дитини; по-третє, отримання учнями емоційного задоволення від навчання. Окреслилася лише така відмінність – головним для вчительства є безпечні умови перебування у школі, а для батьків – турбота про здоров'я та емоційний стан учнів (63,3%).

Таким чином, результати інтернет-опитування виявили незначні відмінності щодо думки про ідеального вчителя різних учасників освітнього процесу.

Також, при характеристиці сучасного вчителя необхідно врахувати теперішні освітні реалії т.з. «цифрової освіти», коли дистанційне й змішане навчання стали реаліями нашого часу. Вчителя змушені під впливом незворотних обставин швидко адаптуватися до змін, здобувати нові цифрові навички, вносити термінові корективи в організацію освітнього процесу та форми взаємодії з учнями. Сучасні вчителі використовують широкий арсенал цифрових інструментів, що забезпечують навчальну, дослідницьку, пізнавальну діяльність вчителя. Це, по-перше, інструменти для роботи в інтернеті (інструменти для організації спілкування електронною поштою, для здійснення пошуку, для аудіо та відео зв'язку в Інтернеті, програми для он-лайн перекладу та конвертації даних, інструменти для проведення опитування через мережу Інтернет, інструменти для роботи з он-лайн документами та хмарними сховищами даних тощо); по-

друге, інструменти для роботи з електронними документами (для роботи з текстовими документами, електронними таблицями, презентаціями, буклетами, постерами тощо); по-третє, інструменти для організації роботи вчителя (календар, ресурси для оцінювання, планування уроку, конспектування тощо); по-четверте, інструменти збирання даних та формувального оцінювання; по-п'яте, інструменти для дослідження та пошуку; по-шосте, інструменти для роботи з мобільними пристроями для навчання [9, с. 57–58].

Різноманітні зміни (змісту освіти, форми освіти, форми взаємодії з учнями, ведення діловодства тощо) потребує постійного вдосконалення майстерності педагогічних працівників, безперервної освіти й самоосвіти. В цих реаліях, вчителю потрібно оволодівати не лише фаховими, а й знаннями й вміннями суміжних сфер (психології, соціології, культурології, арт-терапії), а також надпрофесійними соціально-комунікативними навичками (критичне мислення, комунікабельність, управління часом, гнучкість, лідерство). Також, сучасний вчитель володіє соціальною компетентністю, є культурно й професійно мобільний.

Згідно Професійного стандарту «Вчителя закладу загальної середньої освіти» [40], визначено трудові функції, компетентності, знання, уміння та навички, комунікація, відповідальність і автономія вчителя ЗЗСО. Систематизуємо визначені у Стандарті трудові функції та компетентності вчителя (Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2. Трудові функції та компетентності вчителя ЗЗСО

Трудові функції	Компетентності
А. Навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів)	А1. Мовно-комунікативна компетентність А2. Предметно-методична компетентність А3. Інформаційно-цифрова компетентність
Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу	Б1. Психологічна компетентність Б2. Емоційно-етична компетентність

	Б3. Компетентність педагогічного партнерства
В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища	В1. Інклюзивна компетентність В2. Здоров'язбережувальна компетентність
Г. Проведення освітнього процесу	Г1. Прогностична компетентність Г2. Організаційна компетентність Г3. Оцінювально-аналітична компетентність
Д. Безперервний професійний розвиток	Д1. Здатність до навчання впродовж життя

У Професійному стандарті зазначається, що процеси навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти є цілісними й наскрізними, а їхня єдність забезпечуються вищеподаними компетентностями, котрі необхідні для виконання всіх трудових функцій вчителя ЗЗСО. У свою чергу компетентності вчителя базуються на його особистісних ціннісних орієнтаціях.

Для «змалювання» актуального портрету українського вчителя, проаналізуємо статистичну інформацію [31]. Середній вік вчителя 46,1 роки (на Рис. 8 ця інформація представлена в національній перспективі по областях, станом на поточний період, по всім типам територіальних громад). Вікові відмінності між вчителями, які працюють в обласних центрах, міських, селищних і сільських територіальних громадах коливається в межах 1 року. Частка вчителів-жінок – 85,2% (на початок 2022 року частка вчителів-жінок складала 83,8%). За категоріями розподіл такий: частка вчителів без категорії – 5, 2%, з категорією спеціаліст – 17,7%, частка вчителів 1 категорії – 11,8%, частка вчителів 2 категорії – 23,8%, частка вчителів вищої категорії – 41,5%. Середня наповнюваність шкіл – 173,8 учня; середня наповненість класів – 14.0 учнів (з яких: середня наповненість 1-4 класів – 13, 8 учня, 5-9 – 14,6 учня, 10-11 – 13,3 учня).

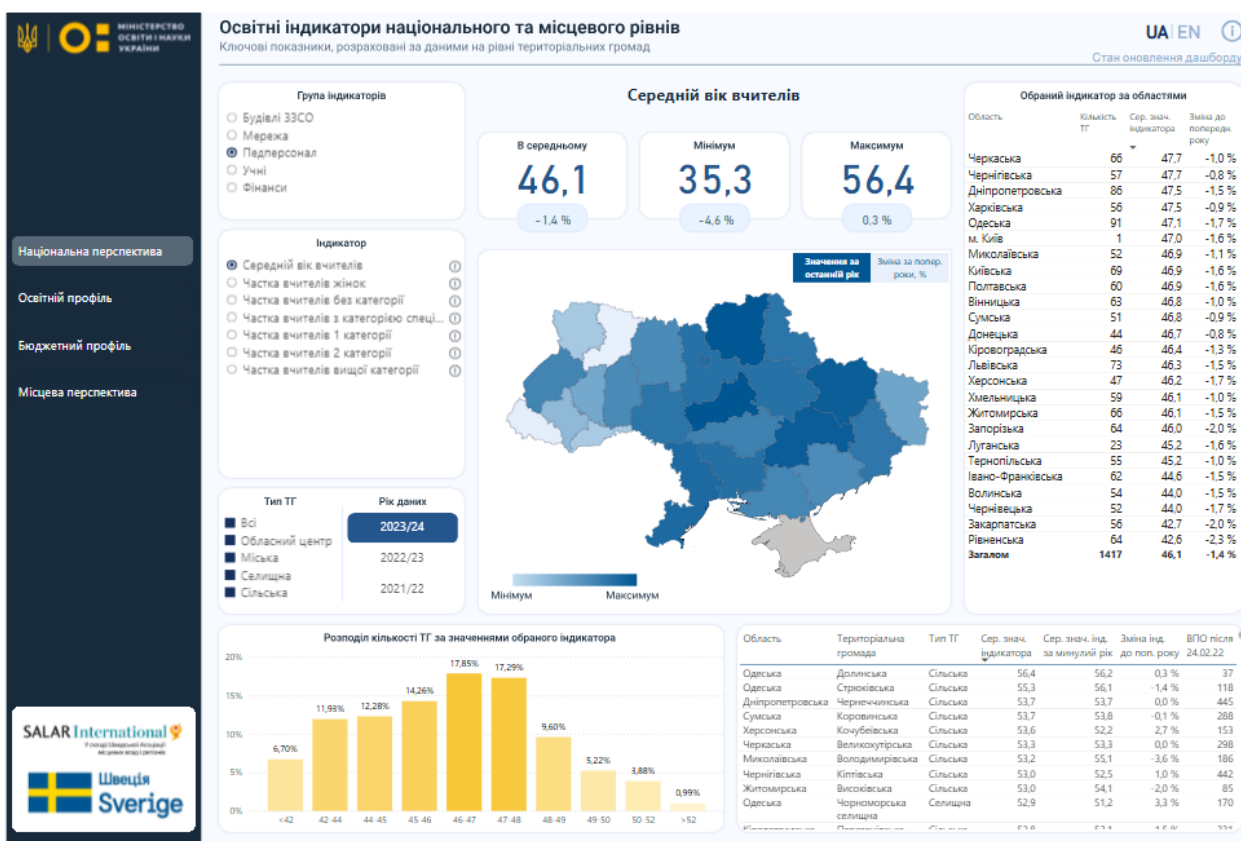

Рис. 8. Середній вік вчителів

Протягом 2018–2023 роки кількість учительства у містах зменшилася на 10,9 %, а в селищних і сільських територіальних громадах – на 22,8 %. Також, на жаль, зменшується чисельність молодих вчителів віком до 30 років – на 4 % за три попередні роки. Зменшення чисельності вчителів можна пояснити не лише оптимізацією шкільної мережі та скороченням чисельністю учнів, а також тим, що рівень офіційних зарплат в галузі освіти нижче, ніж в середньому по Україні. За даними Держстату, в Україні працює 439701 учитель, кількість учнів у закладах загальної середньої освіти всіх форм власності становить 3 906174 осіб, тобто на одного вчителя припадає всього 9 учнів (8,8). Деталізована інформація по закладах загальної середньої освіти на початок 2023–2024 навчального року представлена в таблиці (Таблиця 1.3.) [14].

Таблиця 1.3 Заклади загальної середньої освіти

	Усього	У тому числі у	
		міській місцевості	сільській місцевості
Кількість закладів - усього, од	12 701	5 262	7 439
у тому числі засновані на власності			
державній та комунальній	12 247	4 851	7 396
приватній	454	411	43
Кількість учнів - усього, осіб	3 906 174	2 806 892	1 099 282
у тому числі у закладах, заснованих на власності			
державній та комунальній	3 821 075	2 726 905	1 094 170
приватній	85 099	79 987	5 112
у тому числі у за формами здобуття освіти ¹			
інституційною - усього	3 867 801	2 774 599	1 093 202
у тому числі			
денною	2 982 947	2 056 290	926 657
вечірньою	6 177	5 158	1 019
заочною	4 303	2 971	1 332
дистанційною	706 929	580 729	126 200
індивідуальною - усього	167 445	129 451	37 994
у тому числі			
екстернатною	51 740	44 939	6 801
сімейною (домашньою)	91 986	74 135	17 851
педагогічним патронажем	23 719	10 377	13 342

За даними Держстату України середня заробітна плата в освіті, станом на червень 2024 року становить 13849 грн., у середньому по економіці – 19927 грн., тобто середня зарплата в галузі освіти на 31% нижче ніж в середньому по країні. А для молодого вчителя без категорії та стажу зарплата буде 10 789 грн; для вчителя другої категорії – 13 311 грн; для вчителя першої категорії — 14 255 грн; для вчителя вищої категорії — 15 196 грн. При цьому з січня 2022 року по січень 2024 року середня зарплата в освіті зросла на 20,5 %, а середня зарплата по економіці в цілому – підвищилась на 36,7% [14]. Якщо врахувати індекси споживчих цін за 2020-2024 рр. (126,6 у 2022 році, 105,1 у 2023 році, 106,5 –у 2024 році, то індекс споживчих цін за цей період складає 1,4,

відповідно гривня знецінилась на 29%, тому лише з урахуванням зростання індексу споживчих цін зарплата в освітній сфері повинна становити мінімум 16084 грн.). Вчителі намагаються збільшити свої доходи за рахунок репетиторства.

У межах практичної частини нашого магістерського дослідження ми провели анкетування педагогічних працівників Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області. Цей блок питань, складеної нами анкети був пов'язаний з престижністю педагогічної праці, рівнем оплати праці, комфортністю праці та штрихами до «портрету» українського вчителя. Вчителям було запропоновано відповісти на наступні питання. Опитування проводилося з використанням гугл-форми.

1. Чи вважаєте ви роботу вчителя престижною?
2. Чи формують батьки шанобливе ставлення до вчительства? Чи відчуваєте ви шанобливе ставлення до вашої діяльності з боку учнів?
3. Чи відчуваєте ви повагу з боку суспільства до педагогічної праці?
4. Чи вважаєте ви вашу зарплату вчителя гідною?
4. Чи вважаєте ви, що надаєте якісні освітні послуги?
5. Чи займаєтесь ви репетиторством?
6. Чи отримуєте ви задоволення від своєї роботи?
7. Як ви оцінюєте умови вашої праці? (Достатні, на середньому рівні, вимагають покращення).
8. Чи отримували ви погрози за останній рік від батьків, колег, учнів? (Які саме?)
9. Підберіть 2–3 речення, які на вашу думку відображають сучасного українського вчителя.

В опитуванні взяли участь 91,11% вчителів Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради – 41 педагогічний працівник.

Наведемо основні результати опитування. 51,1 %: (23 особи) вважають свою роботу престижною. Проте припускають, що батьки учнів в своїй більшості не прикладають зусиль для формування шанобливого ставлення до

вчительства та 31 вчитель відзначив недостатньо шанобливе ставлення до власної педагогічної діяльності з боку учнів (порушують дисципліну, відмовляються вчитися, застосовують неформальні висловлювання та погрози щодо вчителів тощо). Значна частина опитаних вчителів (78,05%) не відчувають повагу з боку суспільства до своєї праці та 97,56% (40 педагогічних працівників) вважають свою зарплату вчителя низькою та «негідною» вчительської праці. 31 особа з опитаних респондентів (75.6%) вважає, що надає якісні освітні послуги; 28 вчителів з 41 опитаних займаються репетиторством. Задоволення від педагогічної праці отримує менше 30% опитаних вчителів. 10 педагогічних працівників ліцею оцінюють умови праці на середньому рівні, 8 – на достатньому, а 23 особи вважають, що вони вимагають покращення. «Малюючи портрет» сучасного вчителя, колеги застосували такі оптимістичні висловлювання:

- цілеспрямована особистість, яка любить дітей і свою роботу;
- той, хто випереджає час та інколи навіть власні можливості;
- впевнений, рішучий, наполегливий з великою працездатністю;
- особистість, яка розуміє, що від її праці залежить майбутнє;
- той, хто спробує зрозуміти інших і вміє йти на конструктивну взаємодію.

Нажаль, при характеристиці сучасного вчительства, були й песимістичні характеристики, пов'язані з втратою мотивації до ефективної педагогічної праці, психологічного виснаження, незадоволеністю батьками та учнями та бажанням змінити сферу діяльності.

Таким чином на сучасному етапі відбувається трансформація образу вчителя як на нормативному рівні, так і в суспільній свідомості. Від вчителя на нормативному рівні вимагається наявність необхідних компетентностей для виконання трудових функцій, які базуються на його ціннісних орієнтаціях і фаховій освіті. Батьки очікують від вчителів наставництва, психологічної підтримки, забезпечення фізичної безпеки освітнього середовища,

консультування, тьюторства. Проте, вчителі часто не відчують себе соціально захищеними та соціально значущими.

Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Практична частина нашого магістерського дослідження проходила на базі Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області (<https://lyceum16.prvo.od.ua/about>).

Метою цієї частини дослідження було:

1) з'ясувати, чи відчують вчителі свою педагогічну діяльність престижною та соціально значущою та як їх це мотивує до подальшої результативної праці в освітній сфері;

2) дослідити як повномасштабна війна вплинула на умови праці вчителів і їхній психоемоційний стан;

3) проаналізувати зміни в освітньому процесі конкретного закладу освіти та безпечність освітнього середовища.

Для виконання завдань дослідження було використано такі методи: анкетування вчителів, яке здійснювалося шляхом опитування з використанням гугл-форми, спостереження за освітнім середовищем та освітнім процесом, інтерв'ю з директоркою закладу освіти та фокус-групові дискусії. В опитуванні прийняли участь 41 педагогічний працівник ліцею, що складає 91,11% вчителів Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради. Було проведено 3 фокус-групові дискусії, в яких взяли участь від 5 до 8 вчителів ліцею. Під час інтерв'ю та дискусій обговорювалися такі питання: 1) як змінилися умови праці вчительства?; 2) як змінився добробут вчительства як професійної групи?; 3) з якими професійними викликами стикнулися вчителі?

Перше завдання дослідження було виконано під час виробничої практики у лютому-березні 2024 року. Також під час практики було проаналізовано сайт закладу на відповідність вимогам ст. 30 Закону України «Про освіту». Протягом квітня-травня 2024 року було систематизовано напрацювання з обраної теми дослідження. Спостереження за освітнім середовищем і освітнім

процесом здійснювалося протягом лютого–червня 2024 року. Фокус-групові дискусії проходили у вересні 2024 року.

Результати дослідження були представлені за засіданні педагогічної ради ліцею від 24.10.24 року (протокол № 2).

2.1. Зміна умов праці та додаткове навантаження

З інтерв'ю з директоркою Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області Елізою Рафаїлівною Аванесьян-Акобян було визначено, що після початку повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 року) було проголошено канікули, тривалістю 2 тижні. До кінця третьої чверті працювали дистанційно в Вайбер групах і з використанням платформи Zoom. З 13 грудня 2022 року учні початкової школи були переведені на очну форму навчання, з початку II семестру таку можливість отримали всі учні 5–11 класів. Протягом березня-червня 2022 року кількість вчителів скоротилася на 4 особи (на 8,2%), а контингент учнів на 19 осіб (на 2,8%) за рахунок зовнішньої міграції. У цей період навантаження на вчителів збільшилося за рахунок дистанційної роботи, інтенсивної комунікаційної роботи з учнями та батьками учнів (повідомлення про зміни організації освітнього процесу, інформація про подальшу організацію роботи тощо) та погіршення психоемоційного стану через невизначеність. Особливо комунікаційна навантаження відчували керівництво ліцею та класні керівники. Також у перший місяць війни вчителів ліцею долучали до робіт з прибирання укриття, щоб можливо було там розміщатися під час тривоги.

2022–2023 навчальний рік розпочали у змішаній формі навчання та зі скороченням контингенту учнів (кількість класів - 25, кількість здобувачів освіти - 641; при проектній потужності 950 осіб). Цей навчальний рік в Одесі запам'ятався тривалими блекаутами та значними перебоями в роботі мережі Інтернет, що значно погіршило умови праці вчителів та посилило навантаження. Тривалі тривоги, змушували учнів і вчителів залишатися в

укриттях до відбою, навіть по закінченню робочого дня, оскільки дітей не можна відпустити без батьків під час повітряної тривоги. Вчителі змушені були ризикувати, оскільки часто навіть під час тривог не могли перебувати в укриттях, тому що потрібно було своєчасно бути на роботі й тому добиралися до роботи під час тривог. Також постійні перебої зі світлом і нестабільним Інтернетом потребували значних зусиль для проведення дистанційних уроків, а також різноманітних матеріально-технічних засобів (ноутбуки, планшети, павербанки тощо). Також, як визначали вчителі під час фокус-дискусій, не всі володіли на достатньому рівні інформаційними технологіями, для організації роботи в групах, з використанням планшетів тощо. Значну допомогу на той час, для розвитку цифрових навичок вчителів ліцею (і вчителів усієї країни) надало МОН України за підтримки Google Україна, організувавши безкоштовне навчання за програмою «Google Digital Tools for Education» (Цифрові інструменти Google для освіти), на базовому, середньому та продвинутому рівнях. Навчання проходило протягом 2022/2023 навчального року.

Оскільки була велика кількість тривог, то втрачалася значна кількість уроків, які потрібно було компенсувати, через проведення консультацій, додаткових занять або ущільнення навчального матеріалу. На вимогу адміністрації закладу 50% втрачених через тривогу уроків компенсувалася через он-лайн консультації, що підвищувало навантаження вчителів при втраті доплати за престижність праці, яка не виплачувалась в повному обсязі протягом 2022-2023 навчального року (доплата була лише в межах 5 %).

Під час війни графік роботи вчителів став ненормований, оскільки ліцей став працювати в змішаному форматі, але й фактично у дві зміни, через обмежену кількість місць в укритті (ліцей не має власного укриття, а використовує укриття по пров. Куликовському, 2). Ненормованість робочого дня вчителів, також була пов'язана з тривалими відключеннями світла й необхідністю пристосовувати підготовку до уроків, перевірку дистанційних завдань до графіку відключень електроенергії. Певні незручності відчували

вчителі, які перебували за кордоном (таких було в ліцеї 4 особи) в країнах, які розташовані в інших часових поясах.

Вчителі відзначають, що до їхніх безпосередніх професійних обов'язків додалися додаткові роботи. Наприклад, чергувати в укритті, брати участь у розміщенні внутрішньо переміщених осіб або долучалися до волонтерських робіт (комплектація харчових пакунків для осіб, що перебувають на територіях, що знаходяться під інтенсивним обстрілом, підготовка сухпайків для воїнів, плетіння маскувальних сіток тощо).

Протягом 2023-2024 навчального року змін у педагогічному складі, пов'язаних з війною, у закладі освіти не було. 2 вчителі перебували у відпустці без збереження заробітної плати, через місцеперебування за кордом. Не було вчителів, які перебували на простой. В ліцеї не має вчителів з числа внутрішньо переміщених осіб, також немає вчителів, призваних на військову службу. Педагогічні вакансії у закладі відсутні через скорочення контингенту учнів і наявних вільних учнівських місць. Забезпечено викладання усіх предметів вчителями-предметниками. На діаграмі (Рис. 9) представлений якісний склад педагогічних працівників у поточному навчальному році.

Рис. 9. Якісний склад педагогічних працівників ліцею у поточному навчальному році

У 2024-2025 навчальному році освітній процес Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області забезпечує 64 педагогічних

працівники, 45 з яких штатні працівники. З 45 штатних працівників 23 працюють на 1,0 ставки, 12 вчителів – на 1,3 ставки, 10 осіб – на 1,5 ставки. Усі сумісники працюють на умовах погодинної оплати праці, серед них вчителі економіки, англійської мови, математики та технологій. Середній вік педагогічних працівників ліцею складає 48,3 роки. Представимо якісний склад педагогічних працівників ліцею (<https://lyceum16.prvo.od.ua/about/statystychna-informaciya-zakladu>).

Таблиця 2.1. Якісний склад педагогічних працівників ліцею

№	Рівень кваліфікації педагогічних працівників	Їх кількість
1	Науковий ступінь	2
2	Вища кваліфікаційна категорія	21
3	Звання «старший вчитель»	8
4	Звання «вчитель-методист»	9
5	I кваліфікаційна категорія	4
6	II кваліфікаційна категорія	3
7	Спеціаліст	10
8	Молодший спеціаліст, бакалавр	7

Кваліфікація вчителя впливає на розмір посадового окладу. Окрім уроків, вчитель виконує інші види робіт, частина з яких оплачується додатково (класне керівництво, для вчителів мови, літератури та математики – перевірка зошитів, завідування навчальними кабінетами (для вчителів природничих наук і технологій), проведення спортивних змагань (для вчителів фізкультури), робота в інклюзивному класі), а частина включена до ставки (професійний розвиток, створення безпечного середовища). Вчителі отримують надбавки за окремі кваліфікації, стаж роботи, премії за професійні досягнення. Різноманітні надбавки можуть сягати 70–80% посадового окладу

вчителя. Вчителі зіткнулися з проблемою скорочення заробітної плати та надбавок під час війни. Простою і затримки виплат зарплати у закладі не було.

Суттєве незадоволення вчителів викликає заморожування заробітної плати вчителям. Станом на початок 2024-2025 навчального року середня заробітна плата вчителів ліцею була на 80% нижчою за середню заробітну плату в м. Одеса, яка на той час складала 24830 грн. і нижча ніж в приватних закладах загальної середньої освіти міста (яка коливається від 18 тис. грн. до 40 тис. грн. за місяць). Не оплачувалися факультативні курс та робота в інклюзивних класах. Зарплата нижче середнього рівня спонукає 53% вчителів ліцею займатися репетиторством, 90% вчителів іноземних мов отримують додаткові доходи за рахунок перекладів, 8% вчителів відпрацьовують на фрилансі, 10% вчителів пропонують послуги нянь. 92% вчителів відзначили, що вони не шукали б додаткових джерел доходів, якби їхня зарплата була на рівні середньої по місту.

Таким чином, під час війни суттєво змінилися умови праці педагогічних працівників Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області. Вчителі відзначають посилення інтенсивності праці, збільшення кількості додаткових робіт, скорочення вільного часу. Вчителі відзначають зниження рівня добробуту й відсутність перспектив його покращення за рахунок педагогічної діяльності в закладі загальної середньої освіти. На їхню думку, таке співвідношення «умови праці вчителя–заробітна плата» не сприяють престижності праці вчителя та залученості до праці в закладах загальної середньої освіти комунальної власності молодих вчителів, які залишаються працювати в школі.

2.2. Педагогічна діяльність і психоемоційний стан вчителів

У цьому параграфі ми проаналізуємо як повномасштабна війна вплинула на умови праці вчителів Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради і їхній психоемоційний стан на основі аналізу їхніх відповідей на питання анкети та

однієї фокус-групової дискусії, присвяченої цьому питанню. Як було описано у попередньому параграфі, педагогічні працівники ліцею зазначили, що умови їхньої праці змінилися, робоче навантаження збільшилося (при незмінній кількості оплачуваного робочого навантаження) й, відповідно, підвищилися зусилля вчителів щодо професійної діяльності.

Інтенсифікація праці вчителів відбулася через дистанційність освіти на перших періодах війни, та існування декількох паралельних форм освіти в поточному періоді (дистанційна, сімейна, очна) при домінуванні он-лайн форми освіти. Такий формат потребує підготовки завдань для декількох форм і, відповідно, витрат часу й зусиль. Використання classroom, електронних журналів також поглинає час і вимагає зусиль (письмове пояснення помилок, дублювання оцінок, відповіді на повідомлення тощо). Учні та батьки учнів часто звертаються з проханням щось пояснити додатково, розтлумачити домашнє завдання, перескласти поточну оцінку (що не передбачено інструкцією МОН). Значна кількість часу неефективно втрачається через повітряні тривоги, оскільки в укритті немає можливості організувати навчання і переміщення до укриття й повернення до закладу потребує часу. Вчителю потрібно продумувати як буде організовано відпрацювання пропущених через тривоги занять, особливо з предметів, які виносяться на НМТ. Аналогічні проблеми виникають коли вимикають світло під час дистанційних занять. Ці проблеми вимагають перепланувати вивчення дисциплін, ущільнювати матеріал, змінювати кількість годин, відведених на вивчення тем. 53% вчителів ліцею вносили зміни до календарно-тематичного планування; 32% змінювали кількість годин і ущільнювали матеріал курсу.

Підготовка до дистанційного уроку вимагає більше зусиль і часу. Також більше часу витрачається на перевірку письмових завдань, прикріплених у класрумі та написання коментарів до виконаних завдань. Проте, вчителі відмічають і певні зручності використання класруму: можливість копіювати теми, розробки, якщо працюють на паралелі; роботи учнів зберігаються і, якщо виникають будь-які питання щодо оцінювання їх можна швидко

продемонструвати. Робота в дистанційному форматі не потребує відволікатися на дисципліну учнів. Також опанування дистанційних форм роботи розширює можливості для вчителів самоосвітньої діяльності, підвищення кваліфікації, долучення до різноманітних освітніх платформ тощо.

Відбулися зміни в звітуванні, аналітиці, комунікації з батьками та оцінюванні через використання електронних журналів. 87% вчителів позитивно оцінюють електронний документообіг. Відзначають, що він оптимізує роботу. Але, відмітили, що частенько система «зависає»; можуть виникати проблеми, якщо помилково вчитель закриває тематичну або семестрову, то їх відміна йде лише за запитом керівника закладу. Проте вчителі ставляться до цього з розумінням і розглядають як елемент протидії різним проявам недоброчесності. Також позитивним моментом є оперативне ознайомлення учнів та їхніх батьків з результатами поточного, тематичного й семестрового оцінювання. Плюсом електронних журналів є те, що учні та їхні батьки бачать лише свої бали й визначають власну динаміку навчальних досягнень.

Додатковим навантаженням для вчителів стали компенсаційні заняття для мінімізації освітніх втрат і розривів. Якщо в 2022 році приблизно 40% учнів не мали систематичного доступу до навчальних занять, то зараз їх чисельність мінімальна (в основному учні, які навчаються на дистанційній, сімейній формах або екстернатній – в закладі їх 62 особи). Компенсаційні заняття не оплачуються додатково, тому не всі вчителі закладу їх проводять. Керівниця ліцею № 16 стверджує, що протягом 2023–2024 навчального року і в поточному навчальному році освітній процесі здійснюється постійно, ніяких збоїв немає. Вчителі, які не компенсують втрати у навчанні, які виникають через повітряні тривоги, вимкнення світла тощо (їх частка приблизно 20%) пояснюють це таким чином: втрат навчального часу не було (23%); це не є обов'язковим (42%); діти не висловлювали таких побажань (29%), інші побутові причини (6%). Окремі вчителі вважають, що діти самі повинні

прикладати більше зусиль для опанування матеріалу, а старшокласники взагалі можуть це зробити самостійно. Переважна більшість вчителів (82%) компенсують втрати навчального часу через виклад матеріалів для самостійного опрацювання або залучаючи школярів до роботи на платформі Всеукраїнська школа он-лайн.

У звіті директорки ліцею зазначено успішність учнів по школі на кінець II семестру 2022-2023 навчального року. За даними видно, що учні більшості класів мають позитивну динаміку навчальних досягнень [20], з таким розподілом рівнів навчальних досягнень учнів 5-11 класів: високий рівень – 2,7% учнів, достатній – 19,6%, середній – 55,6%, початковий – 22,1% учнів. З 14 досліджуваних класів у учнів 12 класів (з 5 по 11 класи) спостерігається позитивна динаміка навчальних досягнень.

Педагогічні працівники підвищують власну кваліфікацію, обираючи самостійно види, форми та напрями підвищення власної професійної майстерності. За останні три роки 60% вчителів підвищили свою професійну кваліфікацію на курсах Одеського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Також користуються популярністю он-лайн курси платформ «EdEra», «Prometehus» (курси «Академічна доброчесність», «Запобігання торгівлі людьми», «Недискримінаційний підхід у навчанні», «Критичне мислення для освітян», «Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти», «Змішане навчання: очікування та досвід упровадження», «Готуйся до НМТ» тощо).

Проаналізуємо психологічний стан педагогічних працівників ліцею. На основі анкетування та обговорення цієї проблеми у дискусійних фокус-групах, можна визначити, що 36% учителів закладу відчують ознаки психологічного вигорання, проте лише 7% висловлюють бажання, щоб їм надали психологічну допомогу. Існує певна неузгодженість в оцінюванні респондентами свого психоемоційного стану, оскільки 56% вчителів закладу відзначили наявність станів страху, втоми, невизначеності, хвилювання за рідних. Вплив на стан вчительства мають прильоти по місту, втрати серед колег і знайомих.

Продуманим ефективним заходом з боку керівництва ліцею стало стимулювання педагогічних працівників ліцею пройти безкоштовний курс, започаткований ГС «Освіторія», з психолого-емоційної підтримки для вчителів «Розумію». У цьому курсі надаються різноманітні методичні поради та опановують ся техніки щодо стабілізації власного психологічного стану та інструменти підтримки учнівства. Це надзвичайно актуально, оскільки вчителі відзначають, що школярі мають симптоми стресу й потребують психологічної підтримки. 78% вчителів відзначили, що у учнів недостатня мотивація щодо навчання, 56 % вчителів констатують розгубленість і неуважність, вчителі спостерігають підвищення рівня агресії серед учнівства (43%). Педагогічні працівники ліцею відзначили, що потребують напрацювання практичних навичок роботи з дітьми-переселенцями та з дітьми з особливими освітніми потребами.

З введенням воєнного стану практичним психологом ліцею було проведено серію он-лайн занять з учнями всіх класів щодо визначення емоційного стану та підтримки в умовах збройної агресії чи вимушеного виїзду родин за кордон.

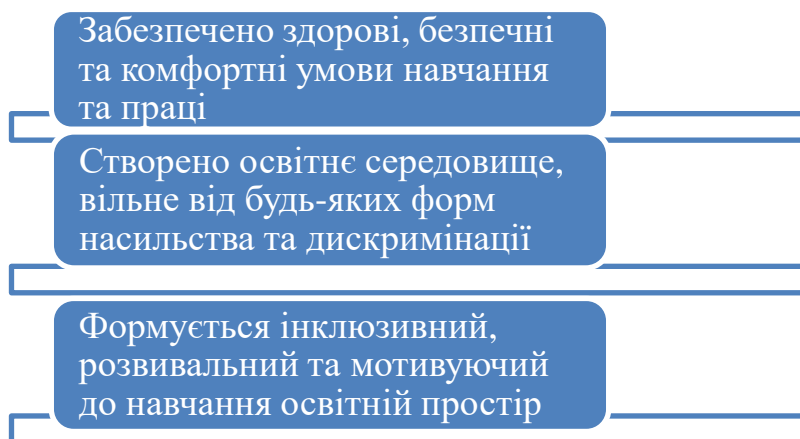
Російсько-українська війна вплинула на психологічний клімат у колективі. Посилилися протиріччя з приводу використання української мови у позанавчальний час; відмінності у поглядах щодо методів мобілізації; відмінності у ставленні до колег, які виїхали за кордон; конфліктні ситуації щодо розподілу навчального навантаження та ін. У той же час, відбулося згуртування вчителів по питанням взаємодопомоги та підтримки. Були проведені різноманітні акції та заходи, які згуртували вчительство й учнівство у допомозі ЗСУ та виступах за переможний мир: он-лайн виставка малюнків «Дітям потрібен мир», відео флешмоб віршів «Світ без насильства», фото челендж «Я проти насильства», інформ дайджест «Великі права маленької людини», гра-Kahoot «Як не стати жертвою кібербулінгу»; старшокласники долучилися до міської акції «Тепла хвиля» і взяли участь у виготовленні бойових песиків «Патронів»; довгострокова благодійна акція

збору коштів для допомоги захисникам на Херсонському напрямку, військових на Сході. На зібрані кошти було придбано амуніцію, термобілизну та акумулятори для автівок, запальники, предмети гігієни, продукти харчування тощо [20].

Таким чином, під час війни зростає інтенсивність праці вчителів при збереженні погодинного навантаження. Робота вчителя потребує постійного самовдосконалення й віддачі. Війна посилила психоемоційне виснаження як вчителів, так і учнів, тому доцільно опановувати різноманітні техніки психологічної підтримки та розвивати стресостійкість учнів.

2.3. Як вчителі оцінюють безпечність освітнього середовища

Вимоги у закладах загальної середньої освіти до безпечності освітнього середовища існували і до повномасштабного вторгнення. Згідно цих вимог, які структуровано в нормативних документах ДСЯО, безпечним вважається освітнє середовище, де:

Зрозуміло, що під час повномасштабної війни безпека набуває надзвичайної значущості. Під час інтерв'ю директорка закладу відзначила, що в ліцеї було змінено алгоритм проведення уроків; розроблено гнучкі форми роботи на уроці на випадок оголошення повітряної тривоги; визначено наказами негайне переривання уроку на випадок оголошення повітряної

тривоги та переміщення до безпечного місця; означено схему руху до укриття з маршрутами. Для організації безпечних умов освітнього процесу під час дії воєнного стану рішенням педради ліцею № 16 було затверджено алгоритм проведення уроків:

- початок уроків о 9:00, а не о 8:30, щоб діти, котрі знаходяться за кордоном не так сильно відчують різницю в часі, а діти, котрі перебувають в Україні, мали змогу відпочити після нічних сигналів повітряної тривоги;

- щоденне спілкування класних керівників щодо емоційного стану дітей.

У II семестрі 2022-2023 навчального року учасники освітнього процесу змогли змінити форму навчання на змішану. Це стало можливе завдяки поліпшенню безпекової ситуації в Одеському регіоні та отриманні акту на використання укриття (<https://lyceum16.prvo.od.ua/about/akti>). Перед початком II семестру 2022-2023 навчального року були проведені тренування з учнями та вчителями щодо послідовності дій кожного у разі отримання сигналу «Повітряна тривога». Вчителі під час обговорення безпечності освітнього простору ліцею підтвердили цикл навчань при проголошенні повітряної тривоги та проголошенні відбою. Усім учасникам освітнього процесу було надано чіткі інструкції дій. У школі облаштовано Пункт незламності. Було здійснено таку роботу задля створення безпечних і комфортних умов праці та навчання:

- виготовлено таблички на всі кабінети ліцею, вказівники руху під час евакуації з приміщення;
- встановлено камери відеоспостереження та забезпечено пропускний режим до ліцею;
- оприлюднено інформаційними матеріалами щодо дій під час повітряної тривоги та надзвичайних ситуацій;
- убезпечено обізнаність школярів з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях.

- проведено об'єктові тренування, тренінги з використання вогнегасників;
- проведено інструктажі/навчання з педагогічними працівниками щодо надання домедичної допомоги, реагування на випадки травмування або погіршення самопочуття учасників освітнього процесу тощо.

Ми отримали свідчення під час проведення фокус-дискусій, що частина вчителів продовжувала працювати в небезпечних умовах під час тривалих повітряних тривог і блекаутів в Одесі. А саме, проводили дистанційні уроки в неопалювальних приміщеннях, у пунктах незламності, в кафе, де були генератори. Під час дистанційного навчання в ліцеї були облаштовані робочі місця з доступом до мережі Інтернет. Але респонденти відзначили, що вони самостійно забезпечували себе необхідною технікою для проведення дистанційної роботи. Лише 7% педагогічних працівників проводили дистанційні уроки зі школи, оскільки були певні незручності – перші півроку повномасштабної війни під час повітряних тривог зупинявся транспорт.

І керівниця ліцею, і вчителі, які працюють в НУШ відзначили, що в ліцеї не встигли оновити освітній простір для учнів 5-6 класів НУШ (меблі, комп'ютери, навчальні матеріали), оскільки не отримали на це державне фінансування 2022 року через війну (з місцевого бюджету це напрям не фінансувався). 2022-2023 навчального року не отримали підручники для учнів НУШ. Також не має підручників для дітей національних меншин та дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в НУШ. Але в школі облаштовані класи для початківців за вимогами НУШ (комплектність, модульність, універсальність, ергономічність. На рисунку 9 представлено облаштування навчального кабінету для учнів 2-го класу закладу (кабінет 11).

Рис. 9. Облаштування навчального кабінету НУШ

У ліцеї створено мотивуючий простір. Облаштовуються ігрові куточки в коридорах і на подвір'ї ліцею. У класних кімнатах, коридорі, в бібліотеці, на сходах виконано мотивуючі сюжети. Вчителі при обговоренні освітнього простору відзначали, що проводиться робота по забезпеченню цікавого дозвілля школярів різних вікових груп; функціонують гуртки та секції за інтересами. Навіть, коли ліцей працював в дистанційному форматі проводилися заходи спрямовані на здоровий спосіб життя, безпеку в Інтернеті, протидію булінгу тощо. Вчителі відзначили участь у циклі семінарів-тренінгах, організованих шкільним психологом щодо суїцидальної превенції, насилля під час війни, особистої психологічної безпека. Всі учасники обговорення у фокус-групах зазначили, що вони ознайомлені з алгоритмом дій та специфікою евакуації.

На основі висловлювань вчителів, можна зробити висновок . що переважна більшість учнів і їхніх батьків задоволена організацією харчування в школі. З початку війни до 2023-2024 навчального року, окрім періоду дистанційного навчання, в ліцеї функціонував буфет і пільгові категорії учнів

харчувались за рахунок коштів місцевого бюджету. Після відновлення освітнього процесу в очній формі була відновлена організація харчування для учнів 1-4 класів та учнів пільгових категорій. Контингент учнів пільгових категорій значно зріс по причині вимушеної зміни місця проживання (ВПО). На Рис. 10 представлено фото їдальні після ремонту, який було здійснено 2021 року.

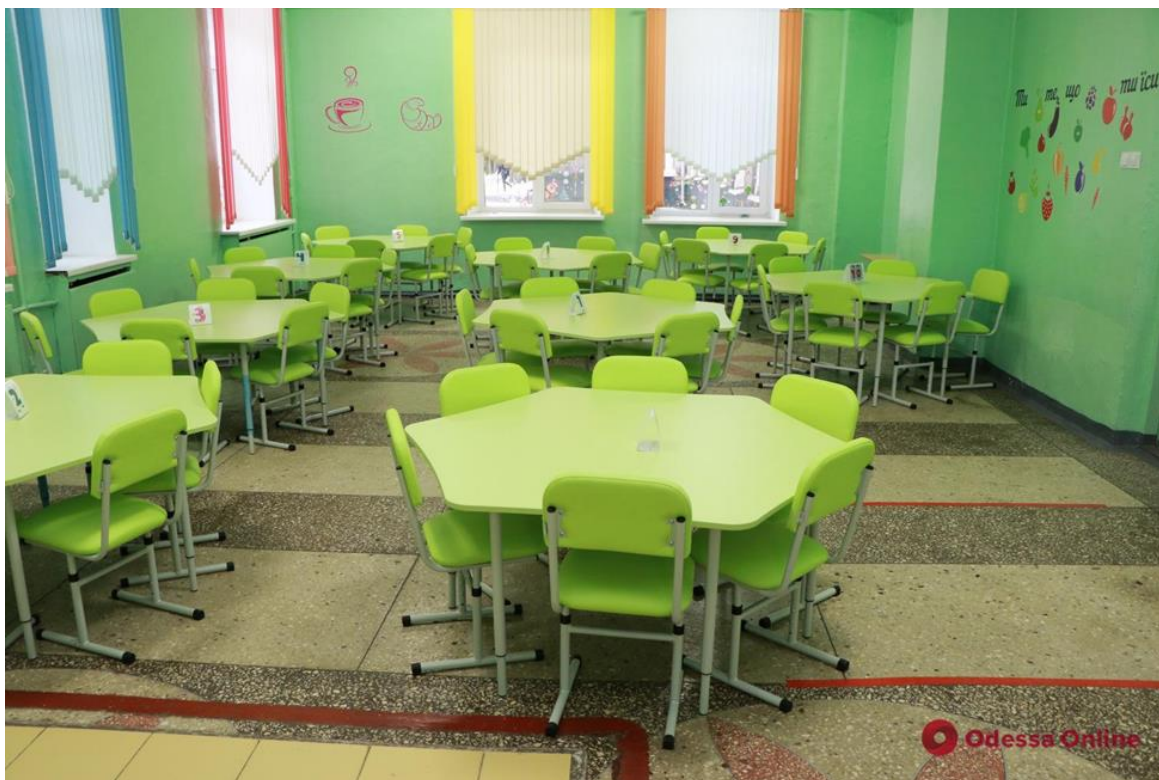

Рис. 10. Зала їдальні ліцею № 16

У поточному навчальному році харчування здійснюється на основі кейтерінгу; щоденне меню й фото харчування представлені на сайті закладу (<https://lyceum16.prvo.od.ua/working/xarcuvannya-zdobuvaciv-osviti-zovten>).

Інформація щодо безпеки освітнього середовища була підтверджена і спостереженням за середовищем і обговорювалась на фокус-групових дискусіях.

В цілому вчителі закладу оцінюють освітнє середовище ліцею як безпечне, що відповідає нормативним вимогам, проте вони усвідомлюють, що небезпечним для них і для учнів є рух до укриття під час повітряної тривоги. Хоча в закладі проведена значна робота, для оптимізації та прискоренні руху

до бомбосховища. Вчителі висловлюють вдячність ЗСУ і вірять в нашу
Перемогу!

ВИСНОВКИ

Російсько-українська війна суттєво змінили функціонування всіх економічних сфер і нашу життєдіяльність. Ці зміни безпосередньо вплинули й на діяльність закладів загальної середньої освіти. Відбулися зміни в: моделі роботи закладів, контингенті учнівства та складі вчительства, рівні матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, ментальному здоров'ї учасників освітнього процесу тощо.

1. Функціонування системи загальної середньої освіти в умовах війни досліджують міжнародні та національні інституції. В роботі було проаналізовано 3 міжнародні дослідження, 6 моніторингових досліджень ДСЯО, 1 дослідження УЦОЯО, 2 дослідження аналітичного центру Cedos та стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців». У цих теоретико-прикладних розвідках проаналізовано вартісні показники втрат освітньої інфраструктури та матеріальних засобів; зміни контингенту учнівства й вчительства; зміни форм навчання; зміни в освітньому процесі та процедури забезпечення безпеки цього процесу; здійснено оцінку освітніх і навчальних втрат усіма учасниками освітнього процесу та можливі способи їх подолання. Визначено, що відбулося значне скорочення контингенту учнів, суттєво зросли освітні й навчальні втрати та навчальні розриви. Проте, у поточному навчальному році, система загальної системи освіти України працює переважно в очному форматі, адаптується до воєнних реалій, мобілізує кадровий потенціал і фінансові ресурси, щоб допомогти учнівству ефективно навчатися, знайти своє місце в цих реаліях і планувати майбутнє.

2. Визначено, що світні втрати – це втрати на рівні системи освіти, на які учитель не впливає, проте вони призводять до утвору навчальних втрат та розривів. Навчальні втрати – це будь-які втрати знань і навичок, академічний регрес через певні інтервали в навчанні (через літні канікули, хворобу тощо). А «прогалини/розриви у навчанні» – це відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом учня та очікуваними результатами, які

встановлюють стандарти. Під час війни зростають всі види цих втрат. Вони мають негативні наслідки як для суспільства, так і для конкретної людини.

3. Результати міжнародного дослідження статусу вчителів GlobalTeacher Status Index, яке в 2018 році провів фонд The Varkey Foundation, показав середній статус вчителів на думку громадськості, ієрархічність цього статусу залежно від посади в школі або рівнів шкільної освіти, значну відсутність поваги до вчителів з боку учнів і нижчу за справедливу фактичну зарплату вчителів майже в усіх країнах. Існує позитивний зв'язок між статусом учителя і міжнародною успішністю учнів, тобто країни, в яких високий статус учителя (Китай, Тайвань і Сінгапур), мають кращі навчальні результати учнівства (виняток складають країни Туреччина та Індонезія, де статус педагогічних працівників високий, а навчальні досягнення учнів низькі).

Узагальнений портрет українського вчителя можна змалювати таким чином: це жінка, старше 45 років, яка працює в комунальному закладі освіти, отримує зарплату нижче середньої, володіє не лише фаховими, а й знаннями й вміннями суміжних сфер (психології, соціології, культурології, арт-терапії), а також надпрофесійними соціально-комунікативними навичками, усвідомлює значущість своєї діяльності, але не відчуває соціально-економічної підтримки й захисту з боку держави.

4. Дослідження особливостей діяльності педагогічних працівників та освітнього процесу в умовах війни відбувалося на базі Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області. В результаті анкетування педагогічних працівників закладу, спостереження за освітнім середовищем, інтерв'ю з директоркою закладу освіти та фокус-групових дискусій було з'ясовано, що під час війни: погіршилися умови праці вчителів, збільшилася кількість неоплачуваної роботи, погіршився психоемоційний стан вчительства. Вчителів розбудовують безпечне освітнє середовище, але усвідомлюють ризики, пов'язані з війною. Свою роботу вважають потрібною, але, на жаль, не престижною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Counting learning losses. URL: <https://codeactsineducation.wordpress.com/2021/09/24/counting-learning-losses/>
2. Devos A. New teachers, mentoring and the discursive formation of professional identity. *Teaching and Teacher Education*. 2010. No. 26. pp. 1219–1223.
3. Dhingra Pawan. Achieving more than grades: morality, race, and enrichment education. *American journal of cultural sociology*. 2019. Vol. 7 (3). pp. 275–298.
4. GlobalTeacher Status Index. URL: <https://www.varkeyfoundation.org/global-teacher-status>
5. Hammana D. at all. Using possible-selves' theory to understand the identity development of new teachers. *Teaching and Teacher Education*. 2010. Vol. 26. pp. 1349–1361.
6. Hanushek, Eric A. and Ludger Woessmann. 2020. *The Economic Impacts of Learning Losses*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/education/Theeconomic-impacts-of-coronavirus-covid-19-learning-losses.pdf>
7. RDNA3. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-andreconstruction-needs-assessment-released>
8. The State of School Education. One Year into the COVID Pandemic. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/the-state-of-school-education_201dde84-en#page3.
9. Архіпова Н.Ю., Ткач О.В., Каргіна Н.В. Портрет сучасного вчителя у новій цифровій реальності. *Українські студії в європейському контексті*. №6. 2023. С. 57–58
10. Безпалова А. Узагальнений портрет українського вчительства: контекст соціального статусу педагога в світі. *Наукові записки молодих учених*. 2024. 13. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/2115>

11. Биков В., Спирін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття». 2020. № 1(1). С. 27–36.
12. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2023. 31 с. URL: <http://surl.li/gozkn>
13. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення. Звіт за результатами дослідження savED Міжнародного благодійного фонду SavED, соціологічної агенції Vox Populi за підтримки Програми «U-LEAD з Європою». К., 2024. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2024/02/10/Zvit.Viyna.ta.osvita.Dva.roki.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
14. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022–2023 навчальному році. ДСЯО. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
16. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023–2024 навчальному році. Звіт. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/opituvannya-doslidzhennya-vivchennya-za-2024/>
17. Загальнодержавне моніторингове дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Звіт за результатами моніторингу. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Monitoringove-doslidzhennya-yakosti-osviti-ZZSO-v-umovakh-viyni-2023_SQE-SURGe.pdf
18. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

19. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T070877>
20. Звіт директора Одеського ліцею № 16 Одеської міської ради Одеської області за 2022-2023 н.р. URL: <https://drive.google.com/file/d/11YHb8r64ap2v0D5YgVh1BBiAYWzeQW7v/view>
21. Звіт ЮНІСЕФ про гуманітарну зупинку в Україні щодо біженців (повний рік): 24 лютого 2023 р. Україна Гуманітарна ситуація Звіт №24 Звітний період: 24 лютого – 31 грудня 2022 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/29831/file/Ukraine-Humanitarian-SitRep-December-2022+.pdf>
22. Коломоєць А.А. Ребрина. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2020. 582 с.
23. Міністерство освіти та науки планує провести дослідження освітніх розривів у навчальних результатах школярів. URL: <https://www.ukrinform.ua/>
24. Навчання українських дітей закордоном під час війни в Україні. Аналітичний звіт за результатами дослідження. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Navchannya_UA_ditey_za-kordonom_zvit_SQE-SURGe_2023.pdf
25. Назаренко Ю., Когут І. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. Cedos, 2022. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf.
26. Назаренко Ю., Когут І. Умови праці вчитель_ок: вплив повномасштабної війни. Звіт за результатами дослідження. Cedos, 2024. URL: https://cedos.org.ua/researches/umovy-praczi-vchytel_ok-vplyv-povnomasshtabnoyi-vijny/
27. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / Кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український

центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: https://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.

28. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf

29. Опитування учасників освітнього процесу щодо організації освітнього процесу в 2022–2023 навчальному році. ДСЯО. URL: file:///D:/Users/Admin/Downloads/Zvit_SQEua_Opitivannya_onlain-oflain_2022-2023_navchalniy_rik.pdf/

30. Освітні втрати та освітні розриви: у чому різниця та як долати? URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitni-vtraty-ta-osvitni-rozryvy-u-chomu-riznytsya-ta-yak-dolaty/>

31. Освітні індикатори національного та місцевого рівня. URL: <http://surl.li/btkmpc>

32. Освітологія: підготовка експертів у галузі освіти: Навч.-метод. посіб. / За ред. В. О. Огнев'юка. – К.: ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2015. – 464 с.

33. Освіту не можна поставити на паузу: дослідження Всесвітнього економічного форуму. URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitu-ne-mozhna-stavyty-na-pau-zu-doslidzhennya-vsesvitnogo-ekonomichnogo-forumu/>

34. Пасічник Н.О., Ботузова Ю.В., Ріжняк Р.Я. Експертна діяльність в закладах освіти. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. – Кропивницький: ЦДУ імені В. Винниченка, 2024 (протокол № 12 від 30.05 2024 р.). – 514 с. (репозитарій) <https://dspace.cusu.edu.ua/bitstreams/6a8b2476-0315-4a33-9d48-8042fd82b836/download>

35. Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Експертне оцінювання освітніх процесів: історія та сьогодення. Проблеми та інновації в математичній, цифровій, природничій і професійній освіті: збірник матеріалів XVI-ї

Міжнародної науково-практичної онлайн-інтернет конференції, м. Кропивницький, 20 листопада – 14 грудня 2023 року / Відп. ред. М. І. Садовий. Кропивницький: РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. С. 32–33.

36. Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Інформаційно-аналітичні системи для самооцінювання управлінських та освітніх процесів у закладах освіти України. Проблеми та інновації в математичній, цифровій, природничій і професійній освіті: збірник матеріалів XVII-ї Міжнародної науково-практичної онлайн-інтернет конференції, м. Кропивницький, 20 – 27 червня 2024 року / Відп. ред. М. І. Садовий. Укладачі: М.І. Садовий, А.В. Бевз, О.М. Трифонова. Кропивницький: Інформаційний відділ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. С. 136–138.

37. Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Інформаційно-аналітичні системи та технології в дослідженнях якості освіти. «Цифрова гуманістика: Інформаційні технології та інформаційне моделювання на сучасному етапі розвитку суспільства» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 4-5 червня 2024 року, м. Кропивницький. – 212 с.

38. Портрет ідеального вчителя очима українців. Результати інтернет-опитування. URL: <http://surl.li/btkmpc>

39. Промова Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на засіданні Уряду. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/promova-premier-ministra-ukrainy-denysa-shmyhalia-na-zasidanni-uriadu9012024>

40. Професійний стандарт «Вчителя закладу загальної середньої освіти». Затверджений наказом МОН України № 1225 від 29.08.2024. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf

41. Результати моніторингового дослідження (вивчення) стану підготовки закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти до роботи у 2024/2025 навчальному році. URL: file:///D:/Users/Admin/Downloads/Zvit_2024_Pochatok-roku.pdf

42. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців». URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>

43. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/190523_Strategiya-osvitnih-otsinyuvan_UTSOYAO.pdf.

44. Що таке “освітні втрати” в західній термінології та що потрібно українській освіті, аби їх компенсувати: інтерв’ю з Русланом Гураком. URL: <https://nus.org.ua/news/shho-take-osvitni-vtraty-v-zahidnij-terminologiyi-ta-shho-potribno-ukrayinskij-osviti-aby-yih-kompensuvaty-interv-yu-z-ruslanom-gurakom/>